

PAPER DETAILS

TITLE: Ebû Hâmid Muhammed b. Yusuf el-Fâsî'nin (ö.1052/1642) "Turfetü't-Taraf" Adli
Manzume'sinin Manzum Tercümesi ve Hadis Usûlü Açısından Tahlîli

AUTHORS: Fehmi ÇIÇEK

PAGES: 159-213

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1034644>

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology
ISSN: 2147-8171
Cilt / Volume: 7 • Sayı / Issue: 13 • Sayfa / Pages: 159-213

**Ebû Hâmid Muhammed b. Yusuf el-Fâsî'nin (ö.1052/1642) "Turfetü't-Taraf"
Adlı Manzume'sinin Manzum Tercümesi ve Hadis Usûlü Açısından Tahlîli**

*The Analysis of the Mandhumah (Poetic Work) named Turfah at Taraf Written by Abu
Hamid Mohammad b. Yousuf Al-Fasi (d. 1052/1642) From The Perspective of the
Methodology of Hadith Sciences and Its Translation into Turkish as A Poetic Work*

Fehmi ÇİÇEK

Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
PhD., Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, Department of Islamic Sciences, İstanbul, Turkey.
fehmicicek@yahoo.co.uk
orcid.org/0000-0002-0482-3675

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 03 Nisan / April 2020
Kabul Tarihi / Accepted : 08 Eylül / September 2020
Yayın Tarihi / Published : 15 Eylül / September 2020

Atıf Bilgisi / Cite as: Çiçek, Fehmi. "Ebû Hâmid Muhammed b. Yusuf el-Fâsî'nin (ö.1052/1642)
"Turfetü't-Taraf" Adlı Manzume'sinin Manzum Tercümesi ve Hadis Usûlü Açısından Tahlîli", *Eskişehir
Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (Eylül 2020), 159-213.
<http://doi.org/10.5281/zenodo.4021446>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Copyright © Published by

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of
Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

Ebû Hâmid Muhammed b. Yusuf el-Fâsî'nin (ö.1052 / 1642) “Turfetü't-Taraf” Adlı Manzume'sinin Manzum Tercümesi ve Hadis Usûlü Açısından Tahlîli

Öz ► Ebû Hâmid Muhammed b. Yusuf el-Fâsî'nin elli iki beyitten oluşan *Turfetü't-Taraf* adlı manzumesi, akademik muhtevası, edebî üslûbu, latif kâfiye yapısı, kolay ibareleri, muhtasar hacmi ile, özelde hadis usûlü'ne, genelde İslam ilim dünyasına, önemli bir “zenginlik” kazandırmıştır. Bu manzumeyi, hemen hemen aynı asırda bir benzeri olan *Beykûniyye* ile kıyasladığımızda, *Turfetü't-Taraf*ın, hadis ıstılahlarını daha güzel bir tertip ile sıraladığını, *Beykûniyye*'deki gibi birbiriyle ilgisi olmayan yerlerde zikretmediğini, *Beykûniyye*'den daha fazla sayıda hadis ıstılahlarını ele alıp nazmettiğini, muhtevasının daha kapsamlı olduğunu görüyoruz. Bu yönleriyle *Turfetü't-Taraf*, *Beykûniyye*'nin fevkindedir. Nitekim *Turfe*, Fas ve Kuzey Afrika ülkelerinde, *Beykûniyye* ise Şâm ve Kûfe'de, biri İslam dünyasının doğusunda, diğeri de batısında şöhret bulup yayılmıştır. Bu manzumeyi tahlil çalışması, akademi dünyasına önemli katkılar kazandırmakla birlikte; 7+7=14'lü hece vezniyle Türkçe'ye yine manzum olarak tercüme edilmesi, hem yeni bir “Türkçe Manzum Hadis Usulü” meydana getirmek açısından hem de “Arapça Hadis Usulü Manzumesi”ni ilk defa Türkçe'ye bir manzume olarak tercüme etmek açısından çok önemli bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hadis Usulü, Manzume, Fâsî, Tahlil, Şiir.

The Analysis of the Mandhumah (Poetic Work) named Turfah at Taraf Written by Abu Hamid Mohammad b. Yousuf Al-Fasi (d. 1052 / 1642) From The Perspective of the Methodology of Hadith Sciences and Its Translation into Turkish as A Poetic Work

Abstract ► The Mandhumah (poetic work) named *Turfah at-Taraf* which is consist of 52 couplets written by Abu Hâmid Mohammad b. Yusuf Al-Fâsî has contributed an important prosperity to both Islamic sciences in general and the methodology of Hadith in special. It has an academic content, literary style, enjoyable rhyming structure, nice design, easy phrases and concise knowledge about the methodology of Hadith. When we compare it to another prominent Mandhumah of *Baiquniyyah* which was almost written in the same age, it is possible for us to state that the Mandhumah of *Turfah at-Taraf* is better than that of *Baiquniyyah* in: 1- Better design. 2- More content. It is an interesting point that *Turfah at-Taraf* has much been famous in Maghrib and North Africa when *Baiquniyyah* has much been prominent in Syria and Iraq. The

Analysis of this Mandhumah will not only bring an important contribution to academic world, but also is a very significant work from the perspective that it is translated from Arabic to Turkish as a poem with 7+7 = 14 syllable structure, rich heirlooms, academic content and attractive style with nearly 52 couplets. The meaning is almost the same.

Keywords: Hadith, Methodology of Hadith, Mandhumah, Fâsî, Analysis, Poem.

Özet

988/1580 yılında Fas'ta doğan Ebu Hâmid Muhammed el-Arbî b. Ebî Mehâsin Yusuf b. Muhammed el-Fâsî, ilk tahsilini babasından ve amcasından aldı. Daha sonra Fas'ın en meşhur âlimlerinden sarf, nahiv, belâgat, kıraat, tefsir, hadis, fıkıh gibi İslâmî ilimleri okuyarak beldesinde zamanının en donanımlı âlimlerinden biri oldu. İslâmî ilimlerin birçok dalında manzum eserler yazdı. Arkasında birçok talebe ve eser bırakan müellif, 1052/1642 yılında Tıtvân şehrinde vefat etti.

Müellifin eserlerinden bazıları şunlardır: *Şerh 'alâ delâilî'l-hayrât fi's-salât 'ale'n-nebî, Şezerü'z-zeheb fi hayri'n-neseb, Manzûme fi'z-Zekât, Mir'âtü'l-mehâsin min ahhâbi's-şeyh Ebi'l-Mehâsin, Merâsîdü'l-mu'temed fi mekâsıdî'l-mu'tekad, İkdü'd-dürer fi nazmi Nuhbeti'l-fiker, Turfetü't-taraf fi mustalahi men selef. Turfetü't-taraf* eseri üzerine Ali b. Yusuf el-Fâsî (ö. 1116/1704) tarafından *Şerhu't-Turfe fi istilâhi'l-hadîs* isminde ve el-Hudaykî (ö. 1189/1775) tarafından *Şerhu't-turfe fi nazmi elkâbi'l-hadîs* isminde şerhler ve muasır müelliflerden Muhammed eş-Şinkîti tarafından *Ta'lîku't-tehaf 'alâ manzûmeti turfeti't-taraf* isminde bir haşiye kaleme alınmıştır.

Elli iki beyitten oluşan Muhammed el-Fâsî'nin *Turfetü't-taraf fi mustalahi men selef* adlı eseri, hadis usûlü konularını tafsilata dalmadan muhtasar olarak ele alması ve kısa manzum ibarelerle hadis usûlü terimlerini izah etmesi yönüyle meşhur olmuştur. Müellif manzumesine Allah'a hamd ederek başlar. Kur'an ile hadisin aynı kaynaktan geldiğine işaret etmek için Kur'an'a "*en güzel hadis*" isminin verildiği ayete dikkat çeker. Hz. Peygamber'e kesintisiz salat ve selam etmekle beraber, Hz. Peygamberin sözlerini gelecek nesillere güvenle aktaran bütün râvilere de dua eder. Üçüncü beyitte hadis usûlü konularını incilere benzeten müellif, yaşadığı dönemde elit tabakadan bazı kimselerin

kendisini bu manzumeye yazmaya teşvik ettiğini söyler. Beşinci beyitte bu manzumesinin bazı hadis ıstılahlarını nazmetmeye yönelik olduğuna dikkat çeker. Hadis usulünün iki ana konusu olan sened ve metin terimlerini nazmettikten sonra sahih hadisi “(hadis uleması)nın nezdinde zabtı tam olan adâlet sahibi râvilerin nakletmesiyle (senedi) muttasıl olan, (senedi baştan) Sona kadar (kopuk olmayan), hiçbir illet bulunmayan, şâz da olmayan hadistir.” şeklinde tarif eder. Muhammed el-Fâsî, çeşitli hadis usulü ıstılahlarını nazmettikten sonra manzumesini tamamlar.

Bu manzûmeyi, onunla hemen hemen aynı asırda yaşayan *Beykûniye* ile kıyasladığımızda, şu sonuçlarla karşılaşmaktayız: *el-Fâsî*, hadis ıstılahlarını daha güzel bir tertip ve sıralama ile serdetmiş, *Beykûnî* gibi bazı ıstılahları bir biriyle ilgisi olmayan yerlerde zikretmemiştir. *Fâsî*, *Beykûnî*’den daha fazla sayıda hadis ıstılahlarını ele alıp nazmetmiştir. Mesela *Beykûnî*, muallak, şâhid, mechul, nâsih, mensûh, mütâbaat gibi ıstılahları ele almazken *Turfê* bu ıstılahları ele alıp nazmeder. *Fâsî*, 52 beyit, *Beykûnî* 34 beyittir. Her iki manzume de hadis ilimlerine yeni başlayanlar için muhtasar bir eser olması maksadıyla hazırlanmıştır. *et-Turfê*, daha çok, kuzey Afrika ülkelerinde, *Beykûnî* ise Şam ve Kûfe’de, birisi İslâm dünyasının doğusunda, diğeri de batısında, diğerinden daha çok şöhrat kazanmıştır.

Sonuç olarak Ebû Hâmid Muhammed b. Yusuf el-Fâsî’nin (ö.1052/1642) elli iki beyitten oluşan *Turfetü’t-Taraf* adlı manzûmesi, akademik muhtevası, edebî üslûbu, latif kâfiye yapısı, güzel tertibi, muhtasar hacmiyle, İslam ilim dünyasına, önemli bir katkı sağlamıştır. Hadis ıstılahlarını muhtasar olarak öğrenmek isteyen yeni talebeler için mutlaka okunup ezberlenmesi gereken, hadis ilimlerinde uzmanlaşmak isteyenler için ise “kaçınılması mümkün olmayan” bir eserdir. Bu eserin Türkçe’ye tercüme edilip tahlil edilmesi, ilim dünyasına bir zenginlik kattığı gibi 7+7=14’lü hece yapısıyla hadis usulünde yeni bir “Türkçe Manzume” inşâ edilmesi açısından da önemli bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hadis Usulü, Manzume, Fâsî, Tahlil, Şiir.

Extended Summary

Abu Hâmid Mohammad al-Arbî b. Yousuf b. Mohammad al-Fâsî, who was born at Magrib in 988/1580, received his first education from his father and his

uncle. After he studied Islamic sciences like Arabic language (Sarf and Nahv), Tafseer, Hadith, Fiqh, at the hand of most popular scholars in his country, he became one of the most learned scientists of his age. He produced many poetic books in several branches of Islamic sciences.

The author who left behind many books and students passed away at the city of Tetwan in 1052/1642. Some of his productions as follows: *Sharh 'Alâ Dalâel al-Khairât Fî's-Salât 'Ale'n-Nabî, Shazarü'z-Zahab Fi Khairi'n-Nasab, Mandhûma fî'z-Zakât, Mir'ât al-Mahâsen Min Akhbâri Shaikh Abi'l-Mahâsen, Marâsîd al-Mu'tamad Fî Makâsîd al-Mu'takad, İkd ad-Dürar Fi Nazmi Nukhba al-Fekar, Turfa at-Taraf Fi Mustalahi Man Salaf*. Some commentary books made on the *Mandhumah Turfah At-Taraf* such as *Sharhu at-Turfah Fi Nazmi Alqaabi al-Hadith* written by Ali b. Yousuf al-Fâsî (ö. 1116/1704), *Sharhu at-Turfah Fi Mustalah al-Hadith* written by Mohammad al-Hudaiky (d. 1189/1775) and *Ta'leeq at-Tahaf 'Alaa Mandhumati Turfah at-Taraf* written by Ahmad b. Sayyedy Mohammad Ash-Shinqeety

The author begins his poem by praising Allah the Almighty. He draws attention to the verse in which the Qur'an is called "*The most beautiful Hadith (words)*" relating to the point that the Qur'an and Hadith have the same origin. Besides Salaat and greeting to the prophet, he also prays for all narrators who confidently passed on the words of the prophet to future generations. In the third couplet, the author who likens the topics of the methodology of Hadith to pearls says that some noble people who live in his age encouraged him to produce this poem. In the fifth couplet, he states that his poem is restricted to terminologies of Hadith and asks guidance from Allah the Almighty to the true. After he designed the two main subjects of the methodology of Hadith, namely Sanad (chain) and Matn (text) in his poem, he describes Saheeh (correct) Hadith as follows: "*The Correct Hadith is defined in the side of Hadith scholars as follows: Every Hadith which is narrated by absolutely truthful narrators whose memory is perfect, in united chain from begining to end, which has no proplem, no oppositon to the most profesional narrators of Hadith sciences.*". Mohammad al-Fasi, compleated his poem after he described various terms in hadith terminology.

When we compare this poem to Baiquuny who lived almost in the same century, we encounter the following conclusions: Fasi, designed terms in better order whereas Baiquuny located some terms in unrelated couplets. Fasi described more terms than Baiquuny. For instance Fasi defined some extra terms like Mu'allaq, Shaahid, Majhuul, Naasekh, Mansuukh, Mutaabaat, which Baiquuny did not. Fasi has 52 couplets, Baiquuny has 34 couplets. Both poems have been prepared with the aim of being a concise work for beginners. Fasi has been more famous in North African Countries. However Baiquuny has been more prominent in Damascus and Kufah.

Consequently, the Mandhumah named *Turfah at-Taraf* which has 52 couplets of Abu Haamid Mohammad b. Yousuf al-Fâsî (d.1052/1642), made an important contribution to the world of Islamic sciences with its academic content, literary style, nice composition and concise text. It is a must-read and memorized work for new students who want to learn Hadith terms concisely. For those who want to specialize in Hadith sciences, it is an "inevitable" work. As the translation and analysis of this poem into Turkish language enhances a precious wealth to the world of sciences, It is also so significant work in terms of constructing a new "Turkish poem in the methodology of Hadith" with 7+7=14 syllable structure.

*Praising the one who sent the most beautiful word
Let His blessings flow, without pause of record
Upon the messenger Mostafa and his family
His companions, conveyor of his words confidently
Indeed pointed me out some earl
To arrange Hadith terms like pearl
The poem limited to terms, written in the night
I ask guidance from Allah to the right.*

Turfah at-Taraf (a few examples of couplets)

Keywords: Hadith, Methodology of Hadith, Mandhumah, Fâsî, Analysis, Poem.

1. Ebû Hâmid Muhammed b. Yusuf el-Fâsî'nin (ö.1052/1642) Hayatı

6 Şevval 988/1580 yılında Fas'ta doğan müellifin tam ismi Ebu Hâmid Muhammed el-Arbî b. Ebî Mehâsin Yusuf b. Muhammed b. Hâmid el-Mağribî el-Fâsî'dir.¹ İlme önem veren bir ailede dünyaya gelen müellif, ilk tahsilini babasından ve amcasından aldı.² Daha sonra Fas'ın en meşhur âlimlerinden sarf, nahiv, belâgat, kıraat, tefsir, hadis, fıkıh gibi İslâmî ilimleri okuyarak beldesinde zamanının en donanımlı âlimlerinden biri oldu. İslâmî ilimlerin birçok dalında manzum eserler yazdı. Edebiyat ve şiirde derinleşti. *Neşrü'l-mesâni li ehli'l-karni'l-hâdiye aşara ve's-sânî* kitabının yazarı Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî, onun hakkında şu ifadelerle yer verir: "Birçok fûnûnda yıldızı parladı. İlim dalgalarının arasına daldı. Onun derinliklerinden gizli incileri bulup çıkardı".³

Arkasında birçok talebe ve eser bırakan müellif, 14 Rabîu's-sâni 1052/1642 yılında Tıtvân⁴ şehrinde vefat etti. Aradan iki sene geçtikten sonra nâşî bir tabuta konularak Fas'a nakledildi ve babasının yanına defnedildi.⁵

¹ Müellif kendi yazdığı *Mir'âtü'l-mehâsin* adlı eserin yedinci faslında kendi hayatından bahsetmektedir. Bk. Ebu Hâmid Muhammed el-Arbî b. Yusuf el-Fâsî, *Mir'âtü'l-mehâsin min ahbâri's-şeyh Ebi'l-Mehâsin*, thk. Hamza b. Ali el-Kettânî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts), 220.

² Ahmet Özel, "Ebû'l-Mehâsin el-Fâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/337.

³ Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî, *Neşrü'l-mesâni li ehli'l-karni'l-hâdiye aşara ve's-sânî*, thk. Muhammed el-Hiccî & Ahmed Tefvîk (Mağrib: Mektebetü't-Tâlib, 1402/1982), 2/10.

⁴ Fas'ın kuzeyinde Akdeniz sahiline yakın tarihî bir şehir. Bk. Nadir Özkuyumcu, "Tıtvân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/122-123.

⁵ Muhammed Emin b. Fazlullah el-Muhibbî, *Hülâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdiye aşar* (b.y.: Dâru Sâdır, ts.), 4/273. Müellif hakkında daha geniş bilgi için bk. el-Fâsî, *Mir'âtü'l-mehâsin*, 220; Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (b.y.: Dâru'l-ilim li'l-melâyîn, 1422/2002), 6/264; Kehhâle, Ömer b. Rıza, *Mu'cemü'l-müellifin* (Beyrut: Mektebetü'l-müsennâ, ts.), 6/278; Muhammed Ahmed Dernîka, *Mu'cemü a'lâmi şu'arâi medhi'n-nebî* (b.y.: Dâru mektebeti'l-hilâl, ts.), 374; Kâdirî, *Neşrü'l-mesâni*, 2/10.

2. Fâsî'nin Eserleri

Ebu Hâmid Muhammed b. Yusuf el-Fâsî'nin tesbit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

1- *Şerh 'alâ delâilî'l-hayrât fi's-salât 'ale'n-nebî*: İki cilt halinde kalın ve büyük bir eserdir.⁶

2- *Şezerü'z-zeheb fi hayri'n-neseb*: Şeriflerin isimlerini nazmettiği 120 beyitlik manzûmedir.⁷

3- *Manzûme fi'z-zekât*: Müellif bu eserinde, zekat ile ilgili bazı hükümleri 99 beyitle nazmederek zekatın faziletinden bahsetmiştir.⁸

4- *Mir'âtü'l-mehâsin min ahbâri's-şeyh Ebi'l-Mehâsin*: Müellif bu eserinde, babasının ve kendi döneminde yaşayan bazı âlimlerin biyografilerine yer vermiştir. Ayrıca kendi hayatına da değinmiştir.⁹

5- *Merâsîdü'l-mu'temed fi mekâsîdü'l-mu'tekad*: Akâide dair 646 beyitlik bir manzûmedir.¹⁰

6- *İkdü'd-dürer fi nazmi Nuhbeti'l-fiker*: Müellif bu eserinde, İbn Hacer el-Askalânî'nin hadis usûlü'ne dair yazdığı meşhur *Nuhbe'sini*, 422 beyitle manzûm hale getirmiştir.¹¹

7- *Turfetü't-taraf fi mustalahi men selef*:¹² Hadis usûlü'ne dair 53 beyitlik muhtasar bir manzûmedir.¹³

3. Fâsî'nin Hadis Usûlü'ne Dair "Turfetü't-taraf Adlı Manzûme'sinin Muhteva Tanıtımı

Kaynaklarda *et-Turfe fi nazmi elkâbi'l-hadîs* ismi ile de geçen¹⁴ bu manzûm eserde müellif, daha önce yazılan herhangi bir hadis usûlü kitabına tâbi

⁶ Muhibbî, *Hülâsatü'l-eser*, 4/273.

⁷ Fâsî, *Mir'âtü'l-mehâsin*, 46.

⁸ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/264.

⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/264.

¹⁰ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/264.

¹¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/264.

¹² Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/264.

¹³ Şeyh Muhammed b. Abdulkâdir el-Fâsî bu manzûmeyi şerhetmiş, Beyrut'ta İbn Hazm Yayınevi Muhammed Muzaffer eş-Şîrâzî'nin tahkiki ile 1420/1999 yılında yayınlamıştır.

olmadan, hadis usûlü ıstılahlarını 53 beyit ile manzum hale getirmiştir. Aruz vezninin bahr-ı recez¹⁵ kalıbında kaleme alınan bu eser, hadis usûlü konularını tafsilata dalmadan muhtasar olarak ele alması ve kısa manzum ibarelerle hadis usûlü terimlerini izah etmesi yönüyle meşhur olmuştur.

3.1. Mukaddime:

1- حَمْدًا لِمَنْ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ * وَصَلَوَاتُهُ تَسْحُحُ¹⁶ وَلَا تَرِيثُ¹⁷

1- Sözlerin en güzelini (Kur'an'ı) indiren (Allah)'a hamd ederek (başlarım) ... (Allah'ın) Salât ve Selâm'ı sel olup aksın, yavaşlayıp durmasın.

1-	Hamd olsun, en güzel söz, Kur'an'ı indirene	Yanan kapları, rahmet suyuyla dindirene
2-	Kesilmesin, ebeden ebed, Salât ve Selâm	Sayısınca, dillerden çıkan her harf, her kelâm

Fâsî, 1. beytin ilk yarısında *اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ* "Sözlerin en güzelini (Kur'an'ı) indiren Allah'tır"¹⁸ ayet-i kerimesine atıf yapar. "Ahsene'l-Hadîs ifadesinden kastedilen mânâ; Kur'an'ı açıklamakla görevlendirilen Hz. Peygamber'in sözleri (hadisler) ile Kur'an'ın kaynağının aynı merkez olduğuna işaret etmektir. Bu manzûmeye *Ta'liku't-tehaf 'alâ manzûmeti turfeti't-araf* ismiyle şerh yazan Ahmed b. Seyyidi Muhammed eş-Şînkî¹⁹, müellifin bu ibareyle "Hadislerin

¹⁴ Zirikî, *el-A'lâm*, 6/264.

¹⁵ Recez, aruz vezninde bir bahir adıdır. Bahrin üçüncü ve dördüncü aruzlarıyla nazmedilen, bir beytin yarısı kadar veya daha kısa olan beyit şekilleriyle söylenmiş şiirlerdir. Bk. Tevfik Rüşdü Topuzoğlu, "Recez", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/509.

¹⁶ Sehha, Yesihhu, Sehhan: Bol yağmurun dökülmesi. Yüksek bir yerden alçak bir yere suyun sel gibi akması. Bk. Ahmed b. Fâris b. Zekerîyya el-Kazvînî, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (b.y.: Dâru'l-fîkr, 1399/1979), 3/65.

¹⁷ Yavaşlamak. Bk. İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, 1399/1979), 2/287.

¹⁸ ez-Zümer: 39/23.

¹⁹ Ahmed b. el-Emîn b. Muhammed el-Emîn b. Osmân eş-Şînkî (ö. 1913). Moritanya edebiyatına dair ilk eserin müellifi, Arap dili ve edebiyatı âlimi. Bk. Sedat Şensoy,

manalarının Allah'tan geldiğini" kastettiğini ifade eder.²⁰ Nitekim "O, heva ve hevesinden konuşmaz. O'nun konuştuğu vahiyden başka bir şey değildir"²¹ ayet-i kerimesi bu anlamı destekler. Ancak Kur'an ile hadis'lerin, gerek sübut, gerekse i'câz açısından aynı (eşdeğer) olduğunu söyleyen hiçbir muhaddis çıkmamıştır.

Birinci beytin ikinci yarısında Fâsi, Allah'ın salât ve selâmının, hiç yavaşlayıp durmadan Hz. Peygamberin üzerine akması için dua eder. Aynı anlamı Süyûtî *Elfiyye*'sinin ikinci beytinde şöyle ifade eder:

1 - لله حمدى وإليه أستند * وما ينوب فعليه أعتمد
2 - ثم على نبيه محمد * خير صلاة وسلام سمرمد²²

1- Hamdim yalnız Allah'adır. Sadece O'nadır istinadım ... (Bu manzumeyi yazarken başıma) gelecek her musibette, yalnız O'nadır itimadım.

2- Sonra peygamberi Muhammed'in üzerinedir... Kesintisiz en güzel salat ve selam.

Fâsî, Manzûme'sinin ikinci beytine şöyle devam eder:

2- على الرسول المصطفى وآله * وصحبه وناقلي أقواله

2- (Allah'ın salât ve selâmı) Rasûl-ü Mustafâ'nın ve onun âilesinin üzerine (durmadan yağsın)... Ashâbının ve onun sözlerini (gelecek nesillere) nakleden (muhaddis)lerin üzerine de.

3-	Allah'ın bol ikrâmı, Nebî'ye sel sel aksın,	Âl ve ashâb'a da. Gönülleri aşkla yaksn.
4-	Mevlâ, sika râviyi, nimetlerde yüzdürsün,	Güvenle nakledenin, hep yüzünü güldürsün.

"Şinkîtî, Ahmet Emin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 34/171-172.

²⁰ Ahmed b. Seyyidî Muhammed eş-Şinkîtî, *Ta'likû't-tehaf alâ manzûmeti Turfeti't-taraf fi mustalahi men selef*, thk. Ebü'l-Âliye el-Mehassî (Acman: Mektebetü'l-Furkan, 1419/1999), 10.

²¹ en-Necm: 53/3-4.

²² Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Elfiyye*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Mektebetü'l-ilmiyye, ts.), 2.

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) "Allah, benim sözümü işiten, onu anlayıp muhafaza eden, sonra da onu, benden işittiği gibi, başkalarına nakleden kimsenin yüzünü (çeşit, çeşit nimetlerle) güldürsün"²³ duasında olduğu gibi Fâsî, Hiz. Peygamber'in sözlerini güvenli bir şekilde gelecek nesillere nakleden bütün hadis imamlarına ve râvilere dua eder.

Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) hadis rivayet etme konusunda, başta sahabe, tâbiîn ve etbâü't-tâbiîn olmak üzere, daha sonra gelen âlimler çok titiz davrandılar. Haber kaynağının güvenilir olup olmamasını sorgulayan sistematik bir ilim inşâ ettiler. Böylece, hangi rivayetin makbul, hangi rivayetin merdud olduğunu bildiren hadis usûlü ilmi doğdu.²⁴ Prof. Dr. Mustafa Sibâ'î'ye göre, hadis usûlü ulemasının haber rivayetinde ortaya koyduğu bu kriter ve kurallar, akademik tenkit ve araştırma metotlarının en güzelidir.²⁵

3- وَقَدْ أَشَارَ بَعْضُ أَعْيَانِ الْوَرَى²⁶ * بِنَظْمِ أَلْقَابِ الْحَدِيثِ دُرَرًا²⁷

3- Bazı zevât-ı muhteremler, çok ciddi bir şekilde (beni) teşvik ettiler...
Hadis ıstılahlarını inciler gibi dizmeye (nazmetmeye)

5-	Teşvik etti beni, bu sanata, bazı eşrâf	Her ıstılah bir inci, sanki mercan her taraf
----	---	--

²³ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Davud b. Cârûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî (Mısır: Daru Hecr, 1419/1999), 1/505 (No:618); Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Müsned* (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1400/1980), 240; Ebu Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed, İbn Hibban, *es-Sahîh*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1419/1998), 1/268 (No:66); Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Daru'l-garbi'l-islâmî 1419/1998), 4/331, "İlim", 7 (No:2657). Hadis in derecesi Tirmizî'ye göre Hasen - Sahih'tir.

²⁴ Süyûtî, *Elfiyye*, 3.

²⁵ Mustafa Sibâ'î, *es-Sünne ve mekânetühâ fi't-teşrî'i'l-İslâmî* (Riyad: Dâru'l-verrâk, 1419/1997), 108.

²⁶ Müellif, yaşadığı dönemdeki bazı âlimleri veya hadis talebelerini kastetmiş olabilir. Bk. Şinkîti, *Ta'likû't-tehaf*, 11.

²⁷ "Hadis lakabları" ibaresi "Hadis ıstılahları" anlamındadır. "Dürer" kelimesi "Dürre (inci)" kelimesinin çoğuludur. Bk. Şinkîti, *Ta'likû't-tehaf*, 12.

“Hadis” kelimesinin sözlük anlamı, “eski” kelimesinin zıt anlamı olan “yeni” manasındadır. Terim (istilah) anlamı, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) nisbet edilen söz, fiil, takrir, olay, ahlâkî ve halkî vasıfları içine alır.²⁸

Hadis ilminin, kendine has özel kanunları ve kuralları vardır. Bu kurallarla, sened ve metnin durumları bilinir. Hangi senedin sahih veya zayıf olduğu, hangi rivayetin merfû, mevkuף, maktu olduğu gibi meseleler, bu kanunlarla bilinir. Hadis ilminin konusu, sened ve metindir. Maksudı ve hedefi ise, hangi rivayetin makbul (alınıp amel edileceğini), hangi rivayetin merdud (kabul edilmeyip reddedileceğini) bilmektir.²⁹ Süyûtî, bu manaları, *Elfiyye*’sinin 6.ve 7. Beyitlerinde şöyle ifade eder:

6 - عِلْمُ الْحَدِيثِ: ذُو قَوَائِنٍ تُحَدِّدُ * يَدْرِي بِهَا أَحْوَالَ مَتْنٍ وَسَنَدٍ
7 - فَذَانِكَ الْمَوْضُوعُ، وَالْمَقْصُودُ * أَنْ يَعْرِفَ الْمَقْبُولُ وَالْمَرْدُودُ

6- Hadis ilminin (kendine has) tanımlanmış kanunları vardır... Bu kanunlarla metin ve senedin halleri bilinir.

7- İşte o ikisi (metin ve sened), hadis ilminin konusudur. Maksudı ise makbul ve merdud (rivayeti) bilmektir.

3.1.1. Hadis Usûlü’nün Maksudı ve Önemi

Süyûtî, *Elfiyye*’sinin 7. beytinde, hadis usûlü’nün temel maksudını “Hz. Peygamber ve sahabelerden bize gelen haberlerden hangisinin makbûl, hangisinin merdûd olduğunu öğrenmek” şeklinde belirler. Yani hadis usûlü’nün bütün kaide ve kuralları, hangi haberin alınıp, hangi haberin reddedileceğini öğrenmek için konulmuştur. Buna göre, tefsir, fıkıh, siyer, akaid, târih ve Arap dili gibi İslâmî ilimleri doğrudan etkileyen hadislerin, hangisinin makbûl, hangisinin merdûd olduğunu öğrenmek; dünya ve ahiret kurtuluşunu sağlayan İslâm dinini doğru öğrenmeye götürür. O halde, dünya ve ahiret kurtuluşunu sağlayan bu bilgiler,

²⁸ Şınkîti, *Ta’likû’t-tehaf*, 12.

²⁹ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî fî şerhi takrîbi’n-Nevevî*, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyabî (b.y.: Daru Taybe, ts.), 1/26.

incilerden de daha değerlidir. Süyûtî, kendi *Elfiyye*'sini tanıtırken bu hususiyeti şöyle ifade eder:

3 - وهذه ألفية تحكى الدرر * منظومة ضمنتها علم الأثر

3- İşte bu, incileri dizen bir elfiyedir... Muhtevasını "Hadis İlmi" yaptığım bir manzumedir.

Aynı şekilde Fâsî, manzûmesinin 3. beytinde hadis usûlü'nün herbir meselesini incilere benzetmiştir. Fâsî 4. beytine şöyle başlar:

4- فَمَا أَلَوْتُ فِي ابْتِدَارٍ مَا قَصَدُ * جَهْدٌ مَقْلٌ جَادٌ بِالَّذِي وَجَدُ

4- (O zât-ı muhteremin) kastettiği (benden talep ettiği) şeyi âcilen yerine getirmekten geri durmadım... Az malı olduğu halde, bulduğunu hemen (Allah yoluna) veren bir kimsenin gayreti gibi.

6-	Talebe icabette, ben, kusur işlemedim	Hayır taleb edene, "malım yok, az" demedim.
----	---------------------------------------	---

5- مُقْتَصِرًا فِيهِ عَلَى الْأَقَابُ * وَاللَّهُ أَسْتَهْدِي إِلَى الصَّوَابُ

5- Bu çalışmam, hadis lakablarına (istilahlarına) özeldir... (Sözlerimde ve fiillerimde beni) Doğruya ulaştırması için Allah'tan hidayet isterim. Yalnız O'ndan isterim, başkasından değil.

7-	Manzûme'de gâyet, tek, tek hadis istilâhı,	Umûdum yalnız, dünya ve âhiret felâhı.
8-	İsterim tek Allah'tan, yalnız O'ndan, hidâyet	Ulaştırsın doğruya, dâim bilâ nihâyet.

3.2. Sened ve Metin

6- الْمَتْنُ مَا رُوِيَ قَوْلًا وَنَقْلًا * وَالسَّنَدُ الَّذِي لَهُ بِهِ وَصْلٌ

6- Rivâyet edilen, nakledilen sözlere *metin* denir. Kendisiyle söze ulaşılan zincire *sened* denir.

9-	Metin ki ıstılahta, nakledilen bir sözdür,	Sözlükte, kuvvet, şiddet, bir şeyin aslı, özdür.
10-	Söze ulaşan zincir, ıstilah ismi sened,	“Fülânün sened” demek: Güvenilir, mu’temed.

3.3. Sahih Hadis

7- ثُمَّ الصَّحِيحُ عِنْدَهُمْ مَا اتَّصَلَ * بِنَقْلِ عَدْلٍ ضَبْطُهُ قَدْ كَمَلَا³⁰

8- إِلَيَّ النَّهَايَةُ بَلَا تَعْلِيلُ * وَلَا شُدُودٌ فَاعْنِ بِالتَّحْصِيلِ

7- Sahih, (hadis uleması)nın nezdinde şöyle tanımlanır: Zabtı tam olan adâlet sahibi râvilerin nakletmesiyle (senedi) muttasıl olan 8- (Senedi, baştan) Sona kadar (kopuk olmayan), hiçbir illet bulunmayan, şâz da olmayan hadistir. Sahih hadisi (öğren ve) tahsil et.

11-	Senedi muttasıldır, râvi zabtı tam, kâmil,	Şâz değil, hiç illet yok, râvi ilmiyle âmil. ³¹
-----	--	--

İbnü’s-Salâh, sahih hadis’i şöyle tanımlar: “Sahih hadis; muttasıl bir senet (zinciri) ile gelen, adâlet ve zabt sahibi ravinin -senedin sonuna kadar- yine adâlet ve zabt sahibi râviden naklettiği, şâz olmayan ve hiçbir illeti bulunmayan müsned hadistir”³²

³⁰ Beytin 1. ve 2. yarısının sonunda gelen “Elif”, Elif-i Itlak’tır. Vezne uyum için ilave edilmiştir.

³¹ Râvilerdeki Adâlet sıfatı, ilmiyle amel etme ifadesiyle özetlenmiştir. Zira ilmiyle amel etmeyen bir kimse fâsıktır. Allah, ilmiyle amel eden bir kimsenin kalbini aydınlatır. Bilmediği şeyleri öğretir. Bk. Ebu Bekir Muhammed b. Ebî İshâk b. İbrahim b. Yakub el-Kelebâzî, *Bahru’l-fevâid (Meânî’l-ahbâr)*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1420/1999), 101.

³² Ebu Amr Takıyyüddin Osman b. Abdurrahman, İbnü’s-Salâh, *Ma’rifetü envâi ulûmi’l-hadîs, Mukaddime*, thk. Nurettin İtr (Beyrut: Dâru’l-fikir, 1406/1986), 11-12.

Bu târif, hadis ulemasının üzerinde ittifak ettiği tariftir.³³ Bâzı hafif değişikliklerle bu târifi aynen kabul eden muhaddislerden bazıları şunlardır: Muhyiddin en-Nevevî (ö. 676/1277),³⁴ İbnü Dakîkî'l-İd (ö. 702/1302),³⁵ İbnü Cemâa (ö. 733/1332),³⁶ Şemsüddin ez-Zehebî (ö. 748/1347),³⁷ Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvînî (ö. 750/1349),³⁸ Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî (ö. 806/1403),³⁹ İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448),⁴⁰ Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyecî (ö. 879/1474),⁴¹ Celalüddin es-Süyûtî (ö. 911/1505)⁴²

Bu târif, "Rivayeti kabul etme" şartlarının en yükseği olan ⁴³ beş şartı (1- İttisâlû's-sened, 2- Adâletü'r-râvi, 3- Zabtü'r-râvi, 4- Şâz olmayışı, 5- İllet bulunmaması) ihtiva etmektedir. Bu beş şartı kısaca açmakta yarar vardır:

1- *İttisâlû's-sened*: Bir hadisin senet zincirinin başından sonuna kadar – ki sonu ister Hz. Peygamber'e, ister sahabe'ye, isterse de tâbiîn'e dayansın-⁴⁴

³³ Zakeriyya b. Muhammed b. Zakeriyya el-Ensârî, *Fethu'l-Bâkî bi şerhi Elfiyeti'l-İrâkî*, thk. Abdullatif Hemîm & Mahir el-Fahl (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1422/2002), 95.

³⁴ Ebû Zakeriyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahih-i Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 1392/1972), 1/27.

³⁵ Ebü'l-Feth Takıyyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî, İbn Dakîkî'l-İd, *el-İktirâh fî beyâni'l-ıstılâh* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.), 5.

³⁶ Ebu Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah, İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-revî fî muhtasari 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan (Dimaşk: Dâru'l-fikir, 1406/1985), 33.

³⁷ Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Mûkîza fî ilmi mustalahi'l-hadîs*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde (Halep: Mektebü'l-matbûâtî'l-islâmiyye, 1412/1991), 24.

³⁸ Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvînî, *Meşihatü'l-Kazvînî*, thk. Dr. Âmir Hasan Sabri (b.y: Dârü'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1425/2005), 92.

³⁹ Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî, *et-Tebşıra ve't-tezkira*, thk. Abdullatif el-Hemîm (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1422/2002), 103.

⁴⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, İbnü Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar şerhu Nuhbeti'l-fiker* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1401/1989), 67.

⁴¹ Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyecî, *el-Muhtasar fî 'ilmi'l-eser*, thk. Ali Zevîn (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1407/1986), 113.

⁴² Süyûtî, *Elfiyye*, 4.

⁴³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 1/59; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 13.

birleşik olması, râvileri arasında bir kopukluk olmaması anlamına gelir.⁴⁵ Diğer bir ifadeyle, senetteki her bir râvinin, hadisi doğrudan hocasından alması demektir.⁴⁶ Hadis râvisi, rivayet ettiği hadisi öğrencisine naklederken, bu hadisin muttasıl olduğunu, senesinde bir kopukluk olmadığını “*semi’tü, haddesenâ, ahberani*” gibi ifadeler kullanarak belirtir. Eğer râvi “müdelles” değil ise ‘an’ane yoluyla rivayet ettiği hadis te muttasıl kabul edilir.⁴⁷ Râvinin bu ibareleri açıkça kullanarak bir hadisin muttasıl olup olmadığını öğrenebileceğimiz gibi, rical kitaplarından râvilerin doğum ve ölüm tarihlerini, kimlerden hadis alıp (şuyûh) kimlere hadis rivayet ettiğini (talebe) öğrenerek te bunu te’kit edebiliriz. “İttisâlû’s-sened” şartıyla munkatı’, mürsel, mu’dal, mu’allak gibi hadisler tarif dışına çıkarılmıştır.⁴⁸

2- *Adâletü’r-ruvât*: İbn Hacer, adâlet sâhibi râviyi şöyle tanımlar: “Âdil râvi, kendisini devamlı takvalı ve güzel ahlaklı olmaya sevkeden bir melekeye sahip olan kimsedir”.⁴⁹ Ayrıca bu tarifte geçen “Takva”yı, şirk, fık ve bidat gibi kötü amellerden uzak durmak şeklinde açıklar. Bir râvinin “Adâlet” sahibi olabilmesi için: 1- Müslüman olması, 2- Akıl sahibi olması, 3- Bülûğa ermesi, 4- Büyük günahlardan kaçınması, 5- Küçük günahlarda ısrar etmemesi, 6-

⁴⁴ Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir el-Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî li şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Mısır: el-Matbaatül-kübrâ el-emîriyye, 1323/1905), 1/9; Ebu Hasan Ubeydullah b. Muhammed el-Mübârekfûrî, *Mir’âtü’l-mefâtih şerhu Mişkâtü’l-mesâbih* (Hindistan: İdâretü’l-buhûsi’l-ilmiyye ve’da’veti ve’l-iftâ, 1404/1983), 3/51.

⁴⁵ Râşid Küçük, “İsnâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/154-159.

⁴⁶ Mahmud b. Ahmed b. Mahmud Tahhan, *Teysîrû mustalahi’l-hadîs* (b.y: Mektebetü’l-me’ârif, ts.), 44; Şerefüddin Hüseyin b. Muhammed et-Tîbî, *el-Hülâsa fi ma’rifeti’l-hadîs* (b.y: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1430/2008), 50; Ebu Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi’r-rivâye*, thk. İbrahim Hamdi el-Medeni v.dğr. (Medine: Mektebetü’l-ilmiyye, ts.), 21.

⁴⁷ Ebu Münzir Mahmud b. Muhammed el-Minyâvî, *Şerhu’l-mûkaza li’z-Zehebî* (Mısır: el-Mektebetü’ş-şâmile, 1432/2010), 42-42.

⁴⁸ Ebü’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Gâye fi şerhi’l-Hidâye fi ilmi’r-rivâye*, thk. Ebu Âiş Abdülmün’im İbrahim (Mektebetü evlâdi’ş-şeyh li’t-türâs, 1421/2001), 144.

⁴⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, 58.

Kahkahayla gülmek, insanların gözü önünde yiyip-içmek, kötü koku yaymak gibi üstün karaktere zarar veren davranışlardan da uzak olması gerekir.⁵⁰

3- *Zabtu'r-ruvât*: Râvi'nin hocasından işittiği rivayeti, ilave ve çıkarma yapmadan, her ne zaman isterse, ezberinden söyleyebilme yeteneğidir.⁵¹

4- *Şâz olmaması*: Kısaca "Sika bir râvinin kendisinden daha sika bir râviye muhalefet etmesi"⁵² şeklinde özetleyebiliriz

5- *İlletli olmaması*: Hadisin sıhhatini yaralayan zâhir veya bâtın herhangi bir illetten âri olması, sahih hadisin şartlarından sayılmıştır.⁵³

Beykûnî, Sahih hadisin bu beş şartını şöyle nazmetmiştir:

3 - أَوْلَهَا الصَّحِيحُ وَهُوَ مَا اتَّصَلَ... إِسْنَادُهُ وَلَمْ يَشُدَّ أَوْ يَعْزَلْ

3- *Sahih hadis'te, muttasıldır senet* *Her râvide var, tam zabt ve adâlet*

4 - يَرْوِيهِ عَدْلٌ ضَابِطٌ عَنْ مِثْلِهِ... مُعْتَمِدٌ فِي ضَبْطِهِ وَنَقْلِهِ⁵⁴

4- *Hâfızası ve nakli, pek mu'temet* *Şüzûz değildir, yoktur hiç bir illet*⁵⁵

3.4. Hasen Hadis:

9- الْحَسَنُ الَّذِي الشَّرْطُ اسْتَوْفِيَ * إِلَّا كَمَالَ الضَّبْطِ فَهُوَ خَفَا

9- Hasen hadis, râvi zabtının kemâl olma şartı hariç, sahih hadisin bütün şartlarını taşıyan, böylece râvisinin zabt'ı biraz hafif olan (sahih'teki kadar kuvvetli olmayan) hadistir.

12-	<i>Sahih hadisin hemen her şartı, var</i>	<i>Makbuldür, "Zabt tam değil, biraz</i>
	<i>hasen'de</i>	<i>hafif" desen de.</i>

⁵⁰ Abdullah Sirâcüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs* (Haleb: Dâru'l-fellâh, ts.), 36.

⁵¹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 69.

⁵² Zehebî, *el-Mûkızâ*, 24.

⁵³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/65.

⁵⁴ Useymîn, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs*, thk. Fehd b. Nâsır b. İbrahim Süleyman (Dâru's-süreyyâ li'n-neşr, 1423/2003), 7.

⁵⁵ Bu manzum tercüme 5 + 6 = 11 hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Tirmizî'nin (ö. 279/892) hasen hadis tarifi şöyledir: “Senedinde yalancılıkla itham edilen bir râvi olmayan, bir tarikten daha fazla tarik ile rivayet edilen, aynı zamanda şâz olmayan her hadis, bize göre hasen hadistir”.⁵⁶ Daha sonra gelen el-Hattâbî'nin (ö. 388/998)⁵⁷ tarifi şöyledir: “Mahreci bilinen, râvileri meşhur olan, hadislerin ekseriyetine uygun olan hadistir.”⁵⁸ “Mahreci bilinen” ibaresiyle, munkatı', muallak, mu'dal, mürsel, mübhem gibi muttasıl olmayan hadisleri tarif dışı bırakmıştır.⁵⁹

Ancak hadis usûlünde yazdığı eserle daha sonra gelen muhaddislere kaynak olan İbnü's-Salâh (ö. 643/1245), her iki tarifi de “Hasen hadisi, Sahih hadisten ayırmıyor” gerekçesiyle eleştirmiş, ardından “Meseleyi derinlemesine araştırdım. Tirmizî ve Hattâbî'nin tariflerinin ulaştığı sınırları göz önünde bulundurdum. Neden böyle bir tarif yaptıklarını düşündüm. Sonunda şu neticeye vardım”⁶⁰ diyerek hasen hadisi iki kısma ayırmıştır:

1- Senedinde, ehliyeti tahakkuk etmemiş mestur bir râvi bulunan, ancak bu râvi, rivayetinde çok hata yapan gâfil bir râvi olmayan, hadis rivayetinde “yalancılık” ile itham edilmeyen, aynı şekilde “fâsık olmak” ile de itham edilmeyen, bununla birlikte hadisin metni, başka senet veya senetlerle de rivayet edilen (mütâbeât veya şevâhid ile desteklenen), böylece şâz veya münker hadis olmaktan çıkan hadistir. Tirmizî'nin tarifi bu kısma uymaktadır.⁶¹

⁵⁶ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *el-İlelü's-sağîr*, thk. Ahmet Muhammed Şâkir (Beyrut: Daru İhyai't-türâsi'l-arabî, ts.), 7/758.

⁵⁷ Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed el-Hattâbî (ö. 388/998). Muhaddis ve lugatçı. Bk. Sâlih Karacabey, “Hattâbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/489-491.

⁵⁸ Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed el-Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen* (Halep: Matbaatü'l-ilmîyye, 1350/1932), 6; Bedrüddin İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-revî*, 35; Nevevî, *et-Takrîb*, 29; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 166.

⁵⁹ Ebu Şehbe Muhammed b. Muhammed b. Süveylim, *el-Vasît fî ulûmi mustalahi'l-hadîs* (b.y.: Daru'l-fikri'l-arabi, ts.), 265.

⁶⁰ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 30-31.

⁶¹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 31.

2- Râvileri sıdk ve emânet sıfatları ile meşhur olan, ancak, hıfız ve itkan sıfatlarındaki kusurlarından dolayı "sahih hadis" râvilerinin derecesine ulaşamayan, bununla birlikte münker hadis derecesinin yukarısına çıkan, şâz da olmayan, herhangi bir illeti de bulunmayan hadistir. Hattâbî'nin (ö. 388/998) tarifi de bu kısma uymaktadır.⁶²

Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414), İbnü's-Salâh'ın (ö.643/1245) bu iki çeşit hasen tarifini esas almış, böylece Tirmizî'nin tarifine uyan kısmı şu beyitlerle nazmetmiştir:

وَالْحَسَنُ اثْنَانِ أَوَّلُ لَّا يَخْلُو
عَنْ نَحْوِ مُسْتَوْرٍ نَفَاهُ النَّجْلُ
لَكِنْ بِكَذِبٍ وَغُفُولٍ وَخَطَا
لَمْ يَتَّهَمُوا فَافْهَمُوا وَكُنْ مُسْتَنْبِطًا⁶³

Hasen hadis iki çeşittir. Birincisi: Senedinde mestur bir râvi bulunan ki hadis uzman(lar)ı mestur râviyi kabul etmezler

Ancak (bu ravinin) yalancılık, gaflet ve hata ile itham edilmediği hadistir.

Hattâbî'nin tarifine uyan kısmı da şu beyitlerle nazmetmiştir:

ثَانِيَهُمَا رَاوِيهِ حَبْرٌ زَانَهُ
شَهْرَةٌ صِدْقٍ فِيهِ وَالْأَمَانَةُ
لَكِنَّهُ فِي الْحِفْظِ وَالتَّحْقِيقِ
دُونَ رِجَالِ الصِّدْقِ يَا رَفِيقِي⁶⁴

İkincisi: Râvilerinden birisi (hadis ilimlerinde) uzmandır. Doğru sözlü (dürüst) ve güvenilir olma özelliği ile şöhrat bulup süslenmiştir.

Ancak ezber ve tahkikte sahih hadis ravilerinin biraz altındadır, ey dostum.

3.5. Zayıf Hadis:

10- ثُمَّ الضَّعِيفُ مَا بِهِ اخْتِلَالٌ
فِي شَرْطٍ أَوْ أَكْثَرٍ وَاعْتِلَالٌ

⁶² İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 31-32.

⁶³ Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul el-Ehdel, *el-Menhelü'r-revî 'alâ manzûmeti'l-Mecdi'l-lugavi*, thk. Harun b. Abdurrahman el-Cezâirî (Beyrut: Daru İbn Hazm, 1427/2007), 40.

⁶⁴ Ehdel, *el-Menhelü'r-revî*, 40.

10- Zayıf hadis, sahih veya hasen hadisin şartlarından bir veya birden fazlasını kaybeden veyahut herhangi bir illeti bulunan hadistir.

13-	Zayıf hadiste, sıhhat, hasen şartları düşer,	Ya biri, ya ikisi veyahut üçer beşer.
14-	Ya zabt'ta bir kusur var ya da senedi kopuk,	Ya bir illet var, şâzdır veya adâlet bozuk.

Fâsi, zayıf hadisi “Sahih veya hasen hadis’in şartlarını taşımayan hadis”⁶⁵ şeklinde tarif eden İbnü’s-Salâh’ı esas almıştır.

Nevevî, hadis ulemasının bir hadis hakkında “zayıftır” hükmünü verdiği zaman, “Hadisin yalan bir hadis olduğu” anlamına gelmediğini, bilakis hadisin senedinin muayyen şartları taşımadığı için sahih olmadığı manası taşıdığını ifade etmiştir. Süyûtî de bu görüşü “Çok hata yapan ve yalan söyleyen bir kimsenin de aklen doğru söyleme ihtimalinin mümkün olduğu”⁶⁶ gerekçesine dayandırmıştır. Bu nedenle ulema, akîde ve ahkâma taalluk etmeyen konularda zayıf hadisle amel edilebileceğine karar vermiştir.⁶⁷ Hatta Berşensî Elfiyye’sinde, selef ulemasından nakledilen kıssalar ve öğütler ile amellerin faziletlerine dair konularda zayıf haber rivayetinin caiz olabileceğini, ancak Allah’ın sıfatları, helaller ve haramlar konusunda zayıf haber rivayetinin caiz olmadığını şu beyitlerle nazmeder:

* مَوَاعِظٍ وَقِصَصٍ لِّلسَّلَفِ	* رَوَايَةُ الضَّعِيفِ قَدْ يَجُوزُ فِي
* لَا فِي صِفَاتِ اللَّهِ وَالْحَلَالِ	* كَذَلِكَ فِي فَضَائِلِ الْأَعْمَالِ
* حَالَتُهُ بِأَنَّهُ قَدْ وَهَنَ	* كَذَا حَرَامٍ لِّسَوِيٍّ مِنَّا

Zayıf hadis rivayeti, öğütler ve selef (alimlerin)in kıssaları konusunda câiz olabilir.

⁶⁵ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, 111-112.

⁶⁶ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, 76.

⁶⁷ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, 351; Abdullah Siracüddin, *Şerhu’l-beykûniyye*, 63; Ebü’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Kavlü’l-bedî’ fi’s-salâti ‘ale’l-habîbi’s-şefî’* (b.y.: Dâru’r-reyhân li’t-türâs, ts.), 255

Aynı şekilde amellerin fazileti konusunda da (caiz olabilir). Fakat Allah'ın sıfatları, (haram ve) helaller konusunda caiz olmaz.

Rivayetin zayıf olduğunu beyan etmeden (nakleden) kimseye, (zayıf hadisi nakletmek) haramdır.⁶⁸

3.6. Mütevâtir Hadis:

بَغِيرِ حَصْرٍ وَلَهُ الْعِلْمُ اسْتَنْدَ

11 - الْمُتَوَاتِرُ الَّذِي رَوَى عَدَدٌ

11- Doğruluğuna kesin kanaat (ilim) hâsıl olacak kadar sınırsız râviler tarafından rivayet edilen hadise, mütevâtir denir.

15-	Mütevâtir hadiste, nakleder çok, çok aded,	Sayıda sınır yoktur; doğru, kesin, mu'temed.
-----	--	--

İbnü's-Salâh, mütevâtir hadisi şöyle tanımlamıştır: "Senedin başından sonuna kadar, doğruluğuna zaruri ilmin hâsıl olduğu râvi(ler) tarafından nakledilen hadis'e, mütevâtir hadis denir".⁶⁹

İbn Salâh bu tarifte, râvi sayısına değil, râvinin doğru söylediğine zaruri ilmin hâsıl olmasına vurgu yapar.⁷⁰ Nitekim bu şartın senetteki bütün râviler için hâsıl olması gerektiğini söyler. O'nun bu tarifi, klasik olarak mütevâtir'in "çok sayıda râvi tarafından rivayet edilen hadis" şeklindeki tanımına alıştığımız günümüz dünyasında, önemli bir bakış açısı olduğunu görmekteyiz. Zira bir haberi çok sayıda râvi nakletse bile, eğer râviler sika değilse, bu haberin doğruluğuna zaruri ilim⁷¹ hâsıl olmayabilir. Öte yandan, adâlet sıfatı

⁶⁸ Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Abdilhâlık el-Berşensî, *el-Mevridü'l-asfâ fî 'ulûmi hadîsi'l-Mustafa*, (Mahtut), Berlin 2/11 Spr. 1047, 10.

⁶⁹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 267.

⁷⁰ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-sünne, 1424/2003), 4/15.

⁷¹ Zaruri ilmin mefhumunu, İbn Hacer şöyle açıklar: İnsanın, kabul etmeye mecbur kaldığı, reddetmesinin mümkün olmadığı ilim. Bk. İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 41.

çok kuvvetli olan sika bir râvinin, haberinde doğru olduğuna zaruri ilim hâsıl olabilir.⁷²

Ancak İbn Hacer, bir haberin “mütevâtir” olabilmesi için dört şart ileri sürer:

- 1- Yalanda birleşmeleri imkânsız olacak kadar çok sayıda râvi tarafından rivayet edilmesi ki bu sayının belirli bir rakamı yoktur.
- 2- Senedin başından sonuna kadar, yalanda birleşmesi âdeten imkânsız olacak kadar çok sayıda râvinin, yine kendileri gibi râvilerden nakletmesi
- 3- Verdikleri haberin içeriği, “Dördün yarısı ikidir. Yaratılan her şeyin bir başlangıcı vardır” gibi akıl yürütmeyeyle elde edebilecek bilgiler değil, “Gördüm. İşittim. Dokundum” gibi beş duyuyla elde edilebilecek bilgiler olmalıdır.
- 4- Haberi alan kimsede, haberin doğruluğuna dair ilmî kanaatin oluşması. Diğer bir ifadeyle, haberi alan kimsede, haberi veren kimsenin yalan söylediğine dair bir şüphenin hâsıl olmaması.⁷³

3.7. Âhâd Haberler: Meşhur

* زَادَ عَلَيَّ اثْنَيْنِ فَمَشْهُورٌ سَمَاءَ 12- وَغَيْرُهُ خَبَرٌ وَاحِدٌ وَمَا

12- Mütevâtir’in dışındaki (mütevâtir derecesine çıkamayan) rivayetler, haber-i vâhid’tir. İkidenden fazla râviler tarafından rivayet edilen (ancak mütevâtir derecesine çıkamayan) hadise, meşhur hadis denilir. Derecesi yüksektir.

16-	Mütevâtir olmayan nakil, haber-i vâhid	Sahih’se eğer, tasdik gücüne, herkes şahid
17-	Her tabakada en az üç râvi varsa; meşhûr	“Bu hadis şanlıdır” der, muhaddis ehl-i cumhûr

Fakih’lerden bazıları, ilim ehli arasında -kelime anlamıyla- şöhret bulup yayılan hadislere müstefîz dese de İbn Hacer, bir tabakada ikiden daha fazla râvi

⁷² Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, 4/15.

⁷³ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, 39.

tarafından rivâyet edilen, ancak mütevâtir derecesine ulaşmayan rivayetlere meşhur hadis ismini vermiştir.⁷⁴

3.8. Aziz ve Garîb Hadis:

13- وَمَا رَوَاهُ اثْنَانُ يُسَمِّي بِالْعَزِيزِ * وَمَا رَوَاهُ الْوَاحِدُ بِالْغَرِيبِ مِيز

13- İki râvinin rivayet ettiği hadise aziz, tek râvinin rivayet ettiği hadise garîb ismi verilir. (Farkı) bir birinden ayır.

18-	Her tabakada iki râvi var, hadis aziz	Tek râvi varsa eğer, "Garîb" diyen de biziz
-----	---------------------------------------	---

İbn Mende, İbn Salâh ve Nevevî'ye göre, bir hadisi, aynı hocadan, iki veya üç râvi rivayet ederse, bu hadis'e azîz hadis denir.⁷⁵ Ancak İbn Hacer, aziz hadisi iki râvinin rivayet ettiği hadise tahsis etmiş,⁷⁶ üç ve daha fazla râvinin rivayet ettiği hadis'e -Mütevâtir derecesine ulaşmaması şartıyla- meşhur hadis demiştir.⁷⁷

Süyûtî, azîz isminin verilmesini iki sebebe bağlar: 1- Tek bir râvinin rivayet ettiği hadisi, ikinci (veya üçüncü) râvinin de rivayet etmesiyle daha da kuvvetlenmesi 2- Bu tür rivayetlere az rastlandığı için daha değerli ve kıymetli hale gelmesi.⁷⁸

3.9. Merfû Hadis:

14- وَ سَمَوْا الْمَرْفُوعَ مَا انْتَهَى إِلَى * أَفْضَلَ مَنْ إِلَى الْأَنَامِ أَرْسَلَ

Senedi, mahlukata gönderilen en faziletli elçiye ulaşan her hadise, merfû ismini verdiler.

19-	Sened ulaşırsa en değerli peygambere	"Merfû, yüce" deriz biz, bu kıymetli habere
-----	--------------------------------------	---

⁷⁴ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 2/621; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 49.

⁷⁵ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 270.

⁷⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 2/632.

⁷⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 2/621.

⁷⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 2/632.

İbn Salah, Nevevî, İbn Mülakkın ve Süyûtî, merfû hadis'i şöyle tanımlamıştır: “İster söz olsun, ister fiil, ister ise takrir, Hz. Peygamber’e izâfe edilen özel bir hadis’tir”.⁷⁹ Bu tarifi içinde, Hz. Peygambere nisbet edilen muttasıl, munkatı ve mürsel hadis girmektedir. Sahabe’ye nisbet edilen mevkuf ve tâbiîn’e nisbet edilen maktû hadis tarif dışı bırakılmıştır.⁸⁰

3.10. Müsned Hadis:

15- وَ مِثْلُهُ الْمُسْنَدُ أَوْ ذَا مَا وَصَلَ * لِقَائِهِ وَلَوْ بِهِ الْوَقْفُ حَصَلَ

15- (Merfû hadisin) bir benzeri de Müsned (hadis)tir. Veyahut ulaşır birleşen (muttasıl hadis)...Herhangi bir söz sahibine, şayet mevkuf (söz sahibi sahabi) olsa bile...

20-	Râviler birleşirse, hep beraber Ahmed’e	Müsned hadis diyoruz, bu muttasıl senede
-----	---	--

Hatib el-Bağdâdî müsned hadis'i, “Senedin başından sonuna kadar râvileri arasında kesinti olmayan, birleşik (muttasıl) hadis”⁸¹ şeklinde tanımlar. Bu tanımlama merfû, mevkûf ve maktû hadisleri de içine alır.⁸² Süyûtî *Tedribü'r-râvî*'de : “Ancak Nevevî -İbn Salah'a tâbi olarak- şöyle dedi: Müsned hadis'in ekseriyetle kullanım şekli, Hz. Peygamber'den gelen rivayetler içindir, diğerlerinden gelen rivayetler için değil” der.⁸³

İbn Abdilberr, *Temhîd*'te, müsned hadis'i “İster muttasıl olsun ister munkatı, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadis” şeklinde tanımlar.⁸⁴ Onun bu

⁷⁹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 116; İbn Mülakkın, Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, *el-Mukni' fi 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Abdullah b. Yusuf el-Cüdey' (Suudi Arabistan: Dâru fevvâz, 1413/1992), 1/113; Süyûtî, *Elfiyye*, 13.

⁸⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 202.

⁸¹ Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 21.

⁸² Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/199.

⁸³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/199.

⁸⁴ Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattai mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî (Mağrib: Vezâratü umûmi'l-evkâf ve's-şu'ûni'l-islâmiyye, 1387/1967), 1/1-2; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/200.

tanımlamasına göre merfû ile müsned aynı anlama gelmektedir.⁸⁵ Ancak İbn Hacer "O'nun tanımına göre, Hz. Peygambere ref' edildiği zaman mürsel, mu'dal ve munkatî hadis'e de müsned ismini vermek gerekir, ki bunu diyen hiçkimse olmamıştır"⁸⁶ diyerek İbn Abdilberr'i eleştirmiştir. Hâkim en-Nîsâbü'rî ile birlikte bazı muhaddisler, müsned hadisi, ancak "merfû muttasıl hadis" anlamında kullanmak gerektiğini söyleyerek, bunun haricindeki mevkûf, mürsel, mu'dal ve müdelles gibi hadisleri tarifi dışına çıkarmışlardır. Süyûtî "En doğrusu budur (Vehüve'l-esah)" diyerek bu tarifi desteklemiş, İbn Hacer'in Nuhbe'de kesinlikle bu tarifi kabul ettiğini bildirmiştir.⁸⁷

3.11. Mevkuf Hadis:

16- وَمَا أَتَى إِلَى الصَّحَابِيِّ وَقَدْ * وَصَلَ أَوْ قَطَعَ مَوْكُوفًا يُعَدُّ

16- Senedin sonu sahabî'ye varıyorsa, ister birleşik (muttasıl) olarak ister kopuk, mevkuf hadis sayılır.

21-	Sahabî senedde son durak, hadis mevkuftur	Muttasıl veya kopuk; ne güzel bir lütuftur
-----	---	--

İbn Salâh, mevkûf hadisi, "İster muttasıl olsun, ister munkatî, sahabeden rivayet edilen söz ve fiiller" şeklinde tarif etmiştir.⁸⁸ Sehâvî, bu tarife "merfû karinesi bulunmayan" kaydını düşmüştür.⁸⁹

3.12. Muttasıl Hadis:

17- وَذَا مَا رَفَعَ حَيْثُ وَصَّلَا * فَسَمَهُ مَوْصُولًا أَوْ مَتَّصِلًا

⁸⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/200.

⁸⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/200.

⁸⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/200.

⁸⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 117; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/202.

⁸⁹ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1/137.

17- Hz. Peygamber'e ref' edilen (merfû) hadis, eğer senedi muttasıl ise ...
Ona *mevsûl* veya *muttasıl* ismini ver.

22-	Merfû hadise denir, muttasıl veya mevsûl	Kopuk değilse sened; ismini verir usûl.
-----	---	---

“el-Mevsûl” ismiyle de bilinen muttasıl hadis, kısaca, “İster merfû olsun, ister mevkûf, ister maktu; sened zinciri kesintisiz (muttasıl) râvilerden oluşan hadis”⁹⁰ şeklinde tanımlanmıştır. Ancak 17. Beyitte Fâsî, muttasıl hadisi, merfû muttasıl hadis ile sınırlandırmıştır. Bu durumda, merfû muttasıl hadis ile merfû müsned hadis çakışmaktadır. Bu nedenle İbn Salâh merfû muttasıla “Senedin başından sonuna kadar, her râvînin, hocasından “Semâ” yoluyla hadisi alarak muttasıl olması” kaydını getirerek⁹¹ onu merfû müsned hadisten ayırmıştır.

3.12. Maktû Hadis:

18- وَمَا أَنْتَهَى لِتَابِعِيٍّ وَوَقَفَ * فَذَلِكَ الْمَقْطُوعُ عِنْدَ مَنْ سَلَفَ

18- Tâbiî'ye varıp duran sened... İşte o maktûdur, selefin nezdinde

23-	Senedin en sonunda, tâbiîn, der bir haber,	“Maktu hadis” ismini alır, işte bu eser.
-----	---	--

Nevevî *Takrîb*'te maktû hadisi “Senedin sonu tâbiîn'de duran söz veya filler” şeklinde tarif eder.⁹²

3.13. Âlî ve Nâzil Sened:

19- وَإِنْ يَكُنْ فِي سَنَدٍ قَلَّ عَدَدُ * رَوَاتِهِ بِنِسْبَةٍ إِلَى سَنَدٍ
20- وَفِيهِمَا اتِّحَادُ مَتْنٍ حَاصِلٍ * فَذَلِكَ الْعَالِي وَهَذَا النَّازِلُ

⁹⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 201; Halil İbrahim Kutlay, *Hadiste sened tenkidi* (İstanbul: Elif Yayınları, 1436/2015), 58.

⁹¹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 44; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 201.

⁹² Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/218.

19- Eğer bir senedde, râvilerin sayısı az ise ... (Az olması) Diğer bir senede nispetle,

20- Her iki senedde de aynı metin hâsıl olmuş ise (her iki senedin metni aynıysa) ... O birincisi (râvi sayısı az olan sened) âlî, bu ikincisi (râvi sayısı çok olan sened) nâzil ismini alır.

24-	Râvi sayısı azsa, yakındır elbet menzîl,	Az olan sened âlî, çok olan sened nâzil
-----	--	---

Hadis usûlû ıstılahında âlî isnâd, muttasıl bir senette, daha az sayıda sika râvilerle sözün kaynağına ulaşmaya denir.⁹³ Râvi sayısı azaldıkça senedin değeri yükseldiği için bu isim verilmiştir. Bunun tam tersi de nâzil isnad'tır. Sened zincirinde râvi sayısı çoğaldıkça, senedin kıymeti –diğerine nisbetle– düştüğü için nâzil isnâd ismi verilmiştir. Ayrıca sahabe, tâbiîn veya daha sonraki dönemlerde gelen herhangi bir âlime veya onun bir eserine, daha az sayıda râvilerle ulaşma çabaları olmuştur. Bu nedenle avâlî türünden eserler yazılmıştır.⁹⁴

3.14. Müselsel Hadis:

21- وَإِنْ لِكُلِّ رَاوٍ أَمْرٌ يَحْصُلُ * مُتَّفَقًا فَذَلِكَ الْمُسَلْسَلُ

21- Her râvinin hâsıl olan bir işi varsa eğer ... (her birisinin beraber) ittifakla yaptığı, işte bu hadise müseles denir.

25-	Bir fil yaptı, bir söz, beşerin efendisi	Her râvi, aynı şeyle, nakletti bu hadisi
26-	İşte böyle rivayet, ıstılahta müseles	Aksın her bir râviye, rahmet ırmağı, sel sel

Sened veya metin ile ilgili bir hâl veya sıfatı, sened zincirindeki râvilerin hepsinin aynı şekilde tekrar ederek (teselsülen) rivayet ettiği hadise “müseles hadis” denir.⁹⁵ Mesela herbir râvinin “semi'tü fülânen” veya “haddesenâ

⁹³ İbnü's-Salâh, Mukaddime, 255.

⁹⁴ Ahmet Yücel, “Avâlî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/105.

⁹⁵ İbnü's-Salâh, Mukaddime, 275.

fûlânen” şeklinde rivayet ettiği hadis, müselsel kabul edildiği gibi, râvilerinin hepsinin fukahâ olduğu veya Medine’li olduğu veya Mısır’lı olduğu hadisler de müselsel kabul edilmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in, bir sahabînin elinden tutup ona bir hadis naklettiği gibi, aynı sahabînin tâbîinden bir öğrencisinin elinden tutarak hadisi nakletmesi, böylece seneddeki bütün râvilerin aynı şeyi yaparak hadisi naklettiği hadise de “müselsel” ismi verilmiştir.⁹⁶

3.15. Mühmel Hadis:

22- وَ الْمُهْمَلُ الَّذِي لِرَاوِيهِ اتَّفَقَ * شَيْخَانِ فِي اسْمٍ وَاحِدٍ وَمَا فَارَقَ

22- Mühmel hadis, bir râvinin aynı isimli iki hocası vardır. Ancak birini diğerinden ayırt eden bir bilgi vermeden (farkı zikretmeden) rivayet ettiği hadise denir.

27-	Râvî, iki hocası var, aynı isimleri	Gel ayır bir birinden, bu farklı cisimleri
-----	-------------------------------------	--

Bu konunun bir benzeri de müttefik ve müfterik konusudur: Hadis ilimlerinde uzmanlaşmak isteyen her akademisyenin mutlaka bilmesi gereken bir konudur. Zira bu konu –eğer iyi bilinmezse- âlimlerin bile hata yapabildiği bir alandır.⁹⁷

Rivayetin makbûl veya merdûd olması, râvilerin tanınması ile mümkündür. Râvilerin kim olduğu bilinmeden rivayetin kabul edilmesi veya reddedilmesi söz konusu değildir. Bu bağlamda, müttefik ve müfterik konusu, râvileri tanımada ince ve hassas bir konudur. Zira bu konu, râvilerin isimleri, künyeleri, babalarının isimleri, hatta dedelerinin isimleri, nisbeleri, vs, aynı olan (müttefik), ancak kendileri farklı (müfterik) olan kimseleri inceler. Bir

⁹⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 2/640-643; Ebu Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-islam, ts.), 1/369; Müselsel Hadis hakkında daha fazla bilgi için bk. Emine Tankuş, *Müselsel Hadis* (İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

⁹⁷ Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, 161; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 358.

başka ifadeyle, isimleri aynı (müttetik), kendileri farklı (müfterik) râvileri tanıtır.⁹⁸

İsim benzerliği olan râvilerden biri sika iken diğeri zayıf olabilir. Birisinin rivayeti muttasıl iken diğerin rivayeti munkatı olabilir. Bu nedenle, râvileri birbirine karıştırmadan kimin kim olduğunu öğrenmemizi sağlayan müttetik ve müfterik konusu, hadis ilimlerinde gayet önemli bir konudur.

3.16. Muallak Hadis:

23- وَمَا أَوَّلُ السَّنَدِ سَاقِطٌ وَلَوْ إِلَى تَمَامِهِ الْمُعْلَقُ دَعَا

23- Senedin başlangıç kısmından râvi (veya râvileri) düşen -velev ki Senedin sonuna kadar- hadise *muallak* dediler.

28-	Sened başında düşer, bir veya birkaç râvi	İsterse hepsi düşsün, muallak der Nevevî
-----	---	--

Senedin başında, bir veya peş peşe daha fazla râvinin düşmesiyle nakledilen hadise, *muallak* denir.⁹⁹ Bu tarifi "peş peşe iki râvinin düşmesi" kısmı, mu'dal hadis ile birleşmektedir. Ancak "senedin başında" ibaresi, onu mu'dal hadis'ten ayırmaktadır. Bazı muhaddisler, bütün senedi hafzedip "Hz. Peygamber (s.a.v.) veya İbn Abbas (r.a.) veya Malik şöyle dedi..." şeklinde nakledilen hadis'e de "mu'allak" ismini kullanmışlardır.¹⁰⁰

Muallak hadis, aslında, hafzedilen râvinin durumu bilinmediği için zayıf hükmündedir. Ancak Buhârî ve Müslim gibi sadece "sahih" hadisleri kitabında toplayan muhaddislerin muallak hadisleri "müstesnâ"dır.¹⁰¹ Buhârî'nin *Sahih*'inde muallak olarak zikrettiği hadisler, ya bizzat kendi *Sahih*'inin bir başka yerinde ya da başka hadis kitaplarında "muttasıl" sened ile rivayet

⁹⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 358.

⁹⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 1/250.

¹⁰⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 1/250.

¹⁰¹ Siracüddin, *Şerhu'l- manzûmeti'l-Beykûniyye*, 113.

edilmiştir. İbn Hacer bu konuya özel olarak *Tağlîku't-ta'lik* adlı eserini yazmıştır.¹⁰²

3.17. Mürsel Hadis:

24- وَإِنْ يَكُنْ سَقَطَ بَعْدَ التَّابِعِي * فَذَلِكَ الْمُرْسَلُ دُونَ دَافِعٍ

24- Eğer düşen râvî, tâbîî'den sonraysa ... İşte o hadise, tartışmasız *mürsel* denilir.

29-	<i>Tâbîî düşürür, bir sahabî, hadis Mürsel</i>	<i>Ulemâ çok dikkatli, her an, âhir ve evvel</i>
-----	--	--

Süyûtî ve Nevevî'nin nakline göre ulemanın ittifak ettiği *mürsel* hadis tarifi şöyledir: Büyük tâbîîlerden birisinin (sahabeyi atlayarak) “Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi veya şöyle yaptı” şeklindeki rivayetine *mürsel* denilir.¹⁰³

3.18. Munkatı Hadis:

25- وَسَاقِطُ الْوَاحِدِ لَا فِي الطَّرَفَيْنِ * مَنَقَطَعًا يَدْعَى وَلَوْ فِي مَوْضِعَيْنِ

25- (Senedin ortasında) bir râvî düşerse, (senedin) iki tarafında (başında ve sonunda) değil ... (Bu hadise) *munkatı* denilir. Şâyet (senedin ortasında) iki farklı yerde (kopukluk) olsa bile.

30-	<i>Senedde tek bir râvî kopar, hadis munkatı</i>	<i>İki tarafta değil, farklı yer, çatlar çatı</i>
-----	--	---

Senedin başında bir râvinin düştüğü hadise muallak, sonunda bir râvinin düştüğü hadise *Mürsel* denildiği için Fâsi, kopukluğun bu iki tarafta olmamasını şart koştu. Senedin ortasında peş peşe iki râvinin koptuğu hadise “Mu’dal” denildiği için de kopukluğu bir râvî ile sınırlandırdı. Ancak senedin ortasında farklı iki yerde bir kopukluk varsa, bunun *munkatı* sayılacağına dikkat çekti. Bütün bu ayrıntıları içine alan çağdaş müelliflerden Abdullah Siracüddin *munkatı* hadisi şöyle tanımlar: “*Senedinde, sahabeden önce tek bir*

¹⁰² İbn Hacer, *Tağlîku't-ta'lik*, thk. Saîd Abdurrahman Musa Kazakî (Beyrut: El-Mektebü'l-İslâmî, 1405/1984), 2/6.

¹⁰³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/219.

yerde veya farklı birçok yerde, sadece bir râvinin sâkıt olduğu, ancak düşen râvinin senedin başında yer almadığı hadise münkatı hadis denir".¹⁰⁴

3.19. Mu'dal Hadis:

26- وَ سَاقِطُ الثَّانِيَنِ تَوَالِيًا وَإِنْ * فِي مَوْضِعَيْنِ مُعْضَلًا عِلْمٌ ذِكْرٌ

26- İki râvi peş peşe düşerse, (senedin ortasında) iki farklı yerde olsa bile, buna mu'dal denilir. Bu bilinen bir ilimdir.

31-	Mu'dal hadiste iki râvi, düşer peş peşe	Istılahları bilmek, neşe üstüne neşe.
-----	---	---------------------------------------

Mu'dal hadisi, munkatı' hadisin bir çeşidi sayan İbn Salâh, onu kısaca "Senedinde iki veya daha fazla kopuk râvi olan hadis" şeklinde tanımlar.¹⁰⁵ Ancak Süyûtî, İbn Salâh'ın bu tarifinde, iki kopuk râvinin peş peşe gelmesi şartını koşar. Zira peş peşe gelmeyen iki farklı yerde iki kopuk ravisi olan bir hadis, munkatı ismini alır.¹⁰⁶

3.20. Tedlîs-i Hafî ve Mürsel-i Hafî

27- وَإِنْ يَكُنْ سَقُوطُهُ خَفِيًّا * إِذْ لَيْسَ فِي تَارِيخِهِ مَأْيَا

28- فَهُوَ مَعَ الْقَصْدِ مُنْكَاتٌ خَفِيٌّ * وَ دُونَ قَصْدٍ هُوَ مُرْسَلٌ خَفِيٌّ

27- Râvinin düşmesi gizli ise ... Zira (rivayeti gidip hocasından aldığı) tarih belli değil. 28- Eğer bunu (râvi), kasıtlı yapmış ise, buna "Tedlîs-i Hafî (gizli tedlis)" denilir... Eğer kasıtlı değilse, buna Mürsel-i Hafî denir.

32-	Görüştüğü hocadan rivayet, aynı izler	Duymadığı haberi, nakleder, kasten gizler
33-	Hadis ıstılahında, işte bu gizli tedlîs,	Hükmü mekruhtur bunun, sevinir kıs kıs İblîs.

¹⁰⁴ Siracüddin, Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye, 98.

¹⁰⁵ İbnü's-Salâh, Mukaddime, 59.

¹⁰⁶ Süyûtî, Tedrîbü'r-râvî, 1/241.

Arapça'da "Karanlık" anlamındaki "Deles" kelimesinden gelen "Tedlîs" malın ayıbını gizlemek demektir. Çünkü satıcı meseleyi karartmış, alıcı da karanlık ortamda malın ayıbını görememiştir. İstilah'ta tedlisin iki çeşidi vardır: 1- Tedlîsü'l-İsnâd: Bir râvinin, kendisiyle görüştüğü sâbit olan bir hocadan, işittiği rivayetleri nakletmekle beraber, işitmediği herhangi bir rivayeti de nakletmesine denir. 27. beyit ile 28. beyitin birinci bölümünde kastedilen tedlis, bu çeşittendir. 2- Tedlîsü's-Şüyûh: Râvinin hocasını, meşhur olduğu ismi ile değil, bilinmeyen bir ismi ile zikretmesidir.¹⁰⁷

Mürsel-i Hafî: Bir râvinin, kendisiyle aynı asırda yaşayan –ancak onunla görüşüp görüşmediği bilinmeyen- bir hocadan, onunla görüşmüş imajını veren bir ifadeyle (kâle, an) hadis rivayet etmesine denir.¹⁰⁸

3.21. Muttasıl Senedde Ziyade:

29- وَإِنْ يَزِدُّ رَاوٍ وَنَقَصَ فَضْلًا * فَلَيْلِكَ الْمَزِيدُ فِيمَا اتَّصَلَ

Eğer bir râvi, fazladan ilave edilir veya çıkarılırsa Böyle hadislere "Muttasıl senedde Ziyâde" denir.

34-	Bir râvi ekle, çıkar, yine sened muttasıl	Muttasıl ziyadedir, yoksa eğer bir fasıl ¹⁰⁹
-----	---	---

Herhangi bir senedde bir râvi ilave edildiği zaman yahut bir râvi çıkarıldığı zaman senedde inkita' (kopukluk) meydana gelmiyorsa (yani sened muttasıl kalmaya devam ediyorsa) böyle hadislere "Muttasıl Senedde Ziyade" ismi verilir.

3.22. Ziyâdetü's-Sika, Şâz, Râcih, Mahfûz

30- زِيَادَةُ الثَّقَةِ مِمَّا قُبِلَ * إِنَّ لَمْ يُخَالَفْ عَدَدًا أَوْ أُعْدِلَ

31- وَالرَّاجِحُ الْمَحْفُوظُ وَالْمُقَابِلُ * يَبْنِي لَهُ مِنْ لَفْظٍ شَذَّ فَاعِلُ

¹⁰⁷ Şinkîti, Ta'likû't-tehaf, 55.

¹⁰⁸ Şinkîti, Ta'likû't-tehaf, 56.

¹⁰⁹ Fasıl kelimesi burada sözlük anlamıyla "kopukluk, kesinti" anlamında kullanılmıştır.

30- Sika bir râvinin ziyâdesi, kabul edilir ... eğer birçok sayıdaki sika râviye veya kendisinden daha sika (a'del) bir râviye muhalefet etmiyorsa,

31- Bu kabul edilen ziyadeye "Râcih" veya "Mahfûz" ismi verilir. Bunun mukabili (zıddı. Yani çok sayıda sika râviye veyahut kendisinden daha sika bir râviye muhalefet ediyorsa) ... Şezze fiilinin üzerine binâ edilen ism-i fâili, "şâz" ismi verilir.

35-	Sika'nın ziyadesi, etmezse muhalefet	Daha sika râviye, makbul, sanki ziyafet.
36-	Muhalîf ise eğer, daha sika râviye	Şâz rivayet olur bu, düşer elbet seviye

Sika bir râvi, kendisi gibi diğer sika râvilerden veyahut kendisinden daha sika bir râviden farklı olarak ziyade bir haber rivayet ettiği zaman, bu ziyade haber hakkında üç durum söz konusudur:

1- Eğer bu ziyade, diğer sika râvilerin veya kendisinden daha sika bir râvinin verdiği habere muhalefet etmiyorsa, bu ziyade kabul edilir.

2- Bu ziyade haber, diğer sika râvilerin veya daha sika bir râvinin verdiği umumî bir haberi sınırlandırıyor veya onların verdikleri mutlak bir haberi takyîd ediyorsa, râcih olan görüşe göre, yine kabul edilir.

3- Ziyâde haber, sika râvilerin veya daha sika râvinin verdiği habere muhalefet ediyorsa, kabul edilmez, reddedilir. Daha sika râvilere muhalefet eden bu ziyade habere şâz haber denir

3.23. Mütâbi

32- وَإِنْ تَجَدُّ مُشَارِكًا فِي شَيْخٍ فَلَا مُتَابِعَ بِهِ قَفِي *
32- Bir hadisin senedinde, o hadisi aynı hocadan rivayet eden başka bir râvi (Müşârik) bulursan, aynı hocada iştirak eden ikinci senede "mütâbi" denir.

37-	Bir hadisi, başkası, alır aynı hocadan	Aynı yere ulaşır, girip aynı bacadan
38-	Mutabi denir buna, var tam iştirak, uyum	Hadise kuvvet verir, diye, aldım bir duyum.

Tâbe'a fiili, sözlükte, iki farklı nesnenin aynı şeyde iştirak etmesi, aynı yerde buluşması (muvâfeka) anlamına gelmektedir. Bu fiilin masdarı olan Mutâbaât veya ism-i fâili olan Mutâbi, hadis ıstılahında, aynı hadisi, iki farklı râvinin, aynı hocadan aynı senetle rivayet etmesine denir. İki çeşidi vardır: 1- Tam Mütâbaât, 2- Nâkıs Mutâbaât

1- Tam Mutabaât: İki farklı râvinin rivayet ettiği aynı hadisin senedleri, aynı hocada (râvinin kendi hocasında) birleşip senedin sonuna kadar aynı râvilerle devam ediyorsa, buna tam mütâbaat denir. Misâl: Bir hadisi Hammad b. Seleme; Eyyûb, Muhammed b. Sîrîn, Ebu Hureyra, Hz. Peygamber (s.a.v.) yoluyla rivayet ediyorsa, aynı hadisi başka bir râvi, Eyyûb (aynı hoca), Muhammed b. Sîrîn, Ebu Hureyra ve Hz. Peygamber yoluyla rivayet ettiği zaman, ikinci sened, aynı hocada birleşip senedin sonuna kadar aynı râvilerle devam ettiği için, tam mutabaat ismini alır.¹¹⁰

2- Nâkıs Mutâbaât: İki farklı râvinin rivayet ettiği aynı hadisin senedi, aynı hocada değil de, bir üst tabakadaki hocada birleşiyorsa (yani hocasının hocasında, veya hocasının hocasının hocasında birleşiyorsa), buna nâkıs mutabaât denir. Yukarıdaki misalde, ikinci rivayetinin senedinin Eyyûb'ta değil de, Muhammed b. Sîrîn'de veya Ebu Hureyra'da birleşmesi gibi.¹¹¹

3.24. Şâhid:

33- وَإِنْ تَجَدُّ مُوَافِقًا فِي الْمَعْنَى * فَقَطُّ فَبِالشَّاهِدِ هَذَا يُعْنَى

(Eğer hadisin senedinde değil de) sadece manasında muvafakat (uyum) bulursan, buna şâhid denir.

39-	İki hadis: Lafızlar farklı, mana bir, vâhid	İki farklı senedir ki birbirine şâhid
-----	---	---------------------------------------

¹¹⁰ İbnü's-Salah, *Mukaddime*, 83.

¹¹¹ İbnü's-Salah, *Mukaddime*, 83.

Bir hadisi, mana itibariyle destekleyen ikinci bir hadis (farklı bir sened ile) gelirse, bu ikinci (destekleyici) hadise, şâhid denir. Bir başka ifadeyle, aynı manada iki farklı sened gelirse, biri diğerinin şâhidi olur.¹¹²

3.25. Müfred, İ'tibâr:

34- وَ حَيْثُ لَا فَمُفْرَدٌ وَالْبَحْثُ عَنْ * ذَاكَ بِالْإِعْتِبَارِ يُسَمَّى حَيْثُ عَنْ

34- (Eğer bir hadisin mutâbaâtı ve şâhidi) yoksa, o hadise *müfred* denir. (müfred hadisin) nakledildiği her yere (حيث عن) bakarak, bunu (mutâbaât'ı veya şâhid'i olup olmadığını) araştırmaya *i'tibar* ismi verilir.

40-	Mütabi' ve şâhid yok, kaldı hadis mücerred	Desteksiz bu senedin, ıstılah ismi müfred
-----	--	---

İ'tibar, sözlükte, bir şeyi başka bir şeye kıyaslayarak delillendirmek demektir. Hadis ıstılahında ise, Müfred hadisin senedine bakarak şâhid'i veya Mütâbaâtı olup olmadığını araştırmak demektir.

Mesela, bir hadisi Hammad b. Seleme, Eyyûb, Muhammed b. Sîrîn, Ebu Hureyra ve Hz. Peygamber (s.a.v.) yoluyla rivayet ettiği zaman, bu hadisi Hammad b. Seleme'den başkası Eyyûb'den rivayet edip etmediği araştırılır (i'tibar). Eğer rivayet etmişse (mutâbaât), ne güzel! Etmemişse, Muhammed b. Sîrîn'den Eyyûb'ün haricinde başka bir kimsenin rivayet edip etmediği araştırılır. Eğer rivayet etmişse, ne güzel! Etmemişse, Ebu Hureyra'dan Muhammed b. Sîrîn'in haricinde birisinin rivayet edip etmediği araştırılır. Eğer etmişse, ne güzel! Etmemişse, Hz. Peygamber'den Ebu Hureyra'nın haricinde başka bir sahabînin rivayet edip etmediği araştırılır. Eğer etmişse, ne güzel! Eğer bu hadisi Ebu Hureyra'nın haricinde başka bir sahabe de rivayet etmemişse, manasını destekleyen şâhid'i de yoksa, o zaman bu hadisin *müfred* olduğuna hükmedilir.¹¹³

¹¹² İbnü's-Salah, *Mukaddime*, 84.

¹¹³ Şînkâtî, *Ta'likû't-tehaf*, 65.

3.26. Mevzû:

- 35- وَإِنْ يَكُنْ رَاوِيَهُ يَقْصِدُ الْكَذِبَ * فَذَلِكَ الْمَوْضِعُ طَرَحُهُ يَجِبُ
36- وَرُبَّمَا أُطْلِقَ فِيمَا اتَّفَقَا * فِيهِ بَلَا قَصْدٍ لَّأَنْ يَخْتَلِفَا

35- Eğer râvi, yalana kastetmiş ise, o rivayet mevzû'dur. Atılması mecburdur

36- Belki de (bazen), hadis uydurmaya kastı olmadığı halde, sözü yalan ile birleşirse (rivayetin yalan olduğu ıspatlanırsa), buna da mevzu ismi verilebilir.

Kelime anlamı “uydurmak, yalan söylemek, iftira atmak” anlamına gelen mevzu, hadis ıstılahında, Hz. Peygamber’e kasten yalan haber nispet etmektir.

41-	Verir ise bir kimse, hilaf-ı vâki beyan	Yalan denilir buna, ne kötü bir hezeyan
42-	Yapınca râvi bunu kasten, hadis mevzudur	Reddi mutlak vâciptir. Son karar işte budur

3. 27. Metruk:

- 37- وَإِنْ يَكُنْ مَتَّهَمًا بِهِ فَقَطْ * فَذَلِكَ الْمَتْرُوكُ عِنْدَ مَنْ فَرَطَ

Eğer râvi, sadece yalan söylemek ile itham edilmişse, selef ulemasının nezdinde, onun rivayet ettiği hadis *metruk* olarak tanımlanmıştır.

43-	Yalan söylersen eğer, rivayetin alınmaz	Bu fen'de metruk denir, sana, kimse inanmaz
-----	---	---

Bir râvi, hadis uydurmak ile değil, insanlar arası ilişkilerinde yalan söylemek ile itham edilmiş ise, bu râvinin rivayet ettiği hadise “Metruk” denir. Mevzû denmez. Çünkü Hz. Peygamber’e yalan isnat ettiğine dair bir delil yoktur. Metruk hadis, başka yollarla desteklenmezse, terk edilir. Zayıf hükmündedir.

3.28. Münker:

38- وَمَا رَوَى فَاسِقٌ أَوْ غَافِلٌ أَوْ * ذُو غَلَطٍ فَاحِشٍ مُنْكَرٌ دَعَا

39- وَقَدْ يُقَيِّدُ بِمَا خَالَفَ مَا * لثَقَّةٍ وَذَا الْمَعْرُوفِ سَمَا

38- (Muhaddisler), fâsık (herhangi bir büyük günah işleyen veya küçük günahlarda ısrar eden) yahut gâfil (rivayet ettiğini unutan) yahut fâhiş bir hata yapan kimsenin rivayet ettiği habere *münker* dediler

39- Bazen münker hadis, (fâsık, gâfil, fâhiş hata yapan bir râvinin) sika bir râviye veya üstün olan (maruf) bir rivayete muhalefet ederek rivayet ettiği bir hadis ile sınırlandırılır.

44-	Râvi fâsık ve gâfil ise, bu hadis münker	Fâhiş hata yükünü, hangi terazi çeker?
-----	--	--

3.29. Mualllel Hadis:

40- وَمَا بِهِ وَهُمْ خَفِيَ يَعْقِلُ * مَعَ التَّأَمُّلِ هُوَ الْمُعَلَّلُ

40- Gizli bir problemi olan, bu gizli problem de ancak derin bir düşünme (araştırma) ile bilinen rivayete *mualllel* denir.

45-	Hadis zahirde selim, illet yok sanar millet	Lakin, en derin ilmi olan, görür bir illet
-----	---	--

Hadis usûlü'nde illet"li veya mualllel hadis, rivayetin zâhiri problemsiz gözükmesine rağmen, hadisin sıhhatini yaralayan kapalı ve gizli bir probleme sahip olan rivayete denir. illet çok gizli ve kapalı olduğu için, onu, ancak bu fende derin bir bilgiye, keskin bir zekaya, büyük bir yeteneğe sahip olan en uzman muhaddisler keşfedebilir. Bu nedenle çok az sayıda muhaddis bu konuda eser yazmıştır.¹¹⁴

3.30. Muzdarib Hadis:

41- وَمَا بِهِ اخْتِلَافٌ مَتْنٍ أَوْ سَنَدٍ * مُضْطَرِبٌ إِنْ لَمْ يَبَيِّنْ مَا يَعْتَمِدُ

¹¹⁴ İbnü's-Salah, *Mukaddime*, 89.

41- (İki rivayetin) metninde veya senedinde ihtilaf olan, birini diğerine tercih ettiren mutemed bir delil de bulunmayan hadise *muzdarib* denir.

46-	<i>İki sahih hadis var, sağlam aynı kuvvette</i>	<i>Muhalif birbirine, ya metin ya senette</i>
47-	<i>Tercih te yoksa eğer, birini diğerine</i>	<i>Muzdarib oldu hadis, bak derinden derine</i>

Sözlükte “düzeni bozulan, karışıklık (ihtilaf) oluşan şey” anlamına gelen Izdırab, hadis usûlü’nde, aynı derecede kuvvetli olan iki senedin, metninin veya senedinin birbiriyle ihtilaf etmesi, birini diğerine tercih ettiren bir delilin de bulunmaması durumunda oluşan hadise denir.¹¹⁵

3.31. Müdrec Hadis:

42- الْمُدْرَجُ الَّذِي أَتَى فِي سَنَدِهِ * أَوْ مَتْنِهِ مَا لَيْسَ مِنْهُ فَاقْتَدَهُ

42- Senedde veya metinde, onda olmayan bir şey geldiği zaman, buna *müdrec* denilir. Bu (kurallara) uy.

48-	<i>Müdrec hadiste râvi, bir söz katar metine</i>	<i>Hüküm için bakılır, kalpteki niyetine</i>
-----	--	--

Sözlükte, bir şeyi başka bir şeye katmak, ilave etmek anlamına gelen müdrec, ıstılahta, râvilerden birisinin, hadisin metnine veya senedine, onların aslında olmayan bir fazlalık ilave etmesine denir.¹¹⁶

3.32. Muhkem Hadis:

43- وَ الثَّابِتُ الْمَقْبُولُ إِنْ هُوَ سَلِمَ * مِنَ الْمَعَارِضِ فَبِالْمُحْكَمِ سَمٍ

43- Sâbit ve makbul olan görüş şudur: Eğer hadis, kendisine muhalefet eden (muâriz olan) başka bir rivayetten hâli ise (bir hadise, muarız olan başka bir hadis yoksa), bu hadise *muhkem* ismi verilir.

¹¹⁵ Şinkîî, *Ta'likû't-tehaf*, 74.

¹¹⁶ Şinkîî, *Ta'likû't-tehaf*, 76.

49-	Bak bir hadise. Yoksa eğer hiçbir muâriz	Buna muhkem denilir. Büyük ibret umarız.
-----	--	--

Hadis uleması, herhangi bir hadisi aldığı zaman, o hadise zıt (muhafeft eden) başka bir hadis yoksa, muhalifi olmayan bu hadise muhkem hadis ismini vermişlerdir. Mevcut hadislerin ekseriyeti bu kabildendir.

3.33. Muhtelefü'l-Hadis:

44- وَ حَيْثُ لَا وَ الْجَمْعُ فِيهِ يُحْتَدَى * فَإِنَّهُ مُخْتَلَفُ الْحَدِيثِ ذَا

44- Eğer (muarızdan hâli) değilse (yani bir makbul hadise muhafeft eden, başka bir makbul hadis var ise), her ikisini aynı hizaya getirip arasını cem'etmek (uyumlu hale getirmek) mümkün ise, işte bu tür hadislerle "muhtelefü'l-hadis" ismi verilir.

50-	İki makbul hadis: Birbirine zıt zâhirde	İsmine muhtelef de, yüzlerini çevir de
-----	---	--

İki sahih hadis, ikisi de aynı kuvvette, biri diğeri ile zâhirde çatışıyor, eğer her ikisinin arasını makul bir şekilde cem'etmek imkânı varsa, bu tür hadislerle muhtelefü'l-hadis ismi verilir.

3.34. Nâsih ve Mensûh

45- وَ حَيْثُ لَا وَ عُرِفَ التَّارِيخُ * فَذَلِكَ النَّاسِخُ وَ الْمَنْسُوحُ

45- (iki makbul birbirine zıt haberin aralarını cem imkanı) yoksa, tarihleri de biliniyorsa, işte onlara nâsih ve mensûh denilir.

51-	Cem edilmese eğer, iki sahih zıt haber	Son haber nâsih, önce geleni iptal eder
-----	--	---

İki aynı kuvvette makbul haber, birbiri ile çeliştiği zaman, aralarını makul bir yolla cem etme imkanı bulunamazsa, o zaman her iki haberin tarihlerine bakılır. Sonra vârid olan haber, nâsih'tir. Alınır, amel edilir. Önce vârid olan haber, mensûh'tur. Hükmü ortadan kaldırıldığı için alınmaz, amel edilmez.

Bir biri ile teâruz eden iki sahih rivayet ile karşı karşıya kaldığımız zaman, genel itibariyle, takip edilecek metod sırasıyla şöyledir:

1- Cem': Her iki rivayetin arası, makul ve mutedil yollarla birleştirilir.

2- Nesh: İki rivayetin arasını cem etmek mümkün değilse, her iki rivayetin tarihleri araştırılır. Sonraki tarihte gelen rivayet, öncekini nesheder.

3- Tercih: Eğer iki rivayetin tarihleri de bilinmiyorsa, o zaman birini diğerine tercih ettirecek yollar araştırılarak biri diğerine tercih edilir.

4- Tevakkuf: Eğer birini, diğerine tercih ettirecek bir delil de bulunamazsa, o zaman tevakkuf edilir. Hadis ne kabul edilir, ne reddedilir. Zira bir başka muhaddis gelip bu üç aşamanın (cem, nesh, tercih) herhangi birisinde yeni bir bilgi veya delile ulaşabilir.

3.35. Garîbü'l-Hadîs:

46- ثُمَّ غَرِيبُ اللَّفْظِ مَا يُحْتَاجُ فِي * مَعْنَاهُ لِلْعَةِ إِذْ لَمْ يُؤْلَفِ

46- Sonra lafzı garib (olan kelimeleri unutmama). Onlar, manasını anlamak için sözlüğe ihtiyaç duyulan lafızlardır. Çünkü onlar pek alışılmış kelimeler değildir.

52-	Bazı lafızlar, mana kapalı, lügat lazım,	Garibü'l-hadis'tir bu, okumak alın yazım.
-----	--	---

Hadislerin lafızlarında geçen kapalı, anlaşılması zor kelimelere garîbü'l-hadis denir. Bu kelimeler günlük hayatta pek kullanılmadığı için manası bilinmez. Bu konu hakkında ilimsiz konuşmak, Hz. Peygambere yalan isnat etmeye götürdüğü için çok tehlikelidir.¹¹⁷ Ebu Ubeyde Kâsım b. Sellâm ile Ebu Ubeyde Mamer b. Müsenna bu alanda eser yazan iki büyük uzmandır.

3.36. Müşkilü'l-Hadîs:

47- وَإِنْ يَكُنْ يَغْمُضُ مِنْ مَعْنَاهُ لَا مِنْ لَفْظِهِ فَهُوَ الْمُسَمَّى مُشْكِلًا

¹¹⁷ Şinkîti, *Ta'likû't-tehaf*, 81; İbnü's-Salah, *Mukaddime*, 272.

47- Eğer kapalılık, hadisin -lafzında değil- genel manasındaysa, o hadise *müşkil* ismi verilir.

53-	Hadiste lafız açık, lakin mana kapalı	Müşkil'i tevil eder, ancak, güzel kafalı
-----	---------------------------------------	--

Bazı hadislerin kelime anlamı açık olmasına rağmen gösterdiği genel anlam kapalı olabilir. Bu tür hadislerle müşkil denilir. Cibril hadisinde kıyametin alametlerinden soran Cebrail'e, Hz. Peygamber'in "Câriyenin efendisini doğurduğunu gördüğün zaman" ifadesi, bir misal olarak verilebilir. Ebu Cafer et-Tahavî'nin *Şerhu meâni'l-âsâr ve beyânü'l-müşkili minhâ* adlı eseri, bu alanda muazzam bir kaynaktır.

3.37. Musahhaf ve Muharraf

48- مَا غَيَّرَ النَّقْطُ هُوَ الْمُصَحَّفُ * وَإِنْ يَكُنْ فِي الشَّكْلِ فَالْمُحَرَّفُ

48- (Sened veya metinde) bir nokta değiştirilirse, buna *musahhaf* denilir. Eğer değişiklik, harfin (veya kelimenin) şeklinde yapılırsa, buna da *muharraf* denilir.

54-	Lafızlarda bir nokta değişir, ismi Tashîf	Harfin şekli değişir, denilir buna Tahrîf
-----	---	---

"حیان" İki yılan, kelimesindeki "ye" harfinin bir noktası düşerse, çok sevgili manasına gelen "حبان" haline dönüşür. Bu tür nokta değişikliklerine tashîf veya musahhaf denir. أَبِي kelimesini, أَبِی şeklinde değiştirmeye tahrîf veya muharraf denir. Bazen tashîf ve tahrif aynı anlamda kullanılmıştır. Ancak Fâsi - Süyûtî'nin yaptığı gibi- her iki ıstılahı daha da özelleştirerek bir birinden ayırmıştır.

3.38. Mübhem

49- وَالْمُبْهَمُ الَّذِي بِمَتْنٍ أَوْ سَنَدٍ * بَتَرَكَ تَعْيِينَ لِمَذْكُورٍ وَرَدَّ

49- Mübhem şöyle bir hadistir ki ya metin ya da senette gelir. (Bir başka rivayette ismi) zikredilen muayyen bir şahsı belli etmeyi terk ederek yapılır.

55-	Sened veya metinde, “fûlân” der, isim vermez	Mübhem olur bu hadis, yapanı kimse yermez
-----	--	---

Sözlükte “gizledi, belli etmedi” manasında kullanılan mübhem, hadis ıstılahında, senette veya metinde geçen herhangi bir kimsenin ismini belli etmeden “bir adam, bir kadın, birisi (fûlân), bir insan” gibi ibarelerle rivayet etmeye denir. Bu şahısların kim olduğunu diğer rivayetlere bakarak araştırıp bulmak, hadis ıstılahlarında önemli bir bölümdür.

3.39. Hâtime:

50-	وَ قَدْ تَنَاهَتْ طُرْفَةٌ مِنَ الطَّرْفِ	* اخِذَةً مِنَ الْمُهِمِّ بِطَرَفٍ
51-	مَخْتُومَةٌ بِحَمْدٍ مَنْ سَنَاهَا	* سَنِيَّةٌ يَجْلُو الدُّجَى سَنَاهَا
52-	مَخْتُومَةُ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ	* عَلَى الَّذِي اصْطَفَى بِالْخِتَامِ

50- Turfetü't-taraf manzumesi bitti. Hadis ıstılahlarından önemli bir taraf olarak.

56-	İşte bitti manzume, ismi Turfetü't-taraf	Aldı ıstılahlardan, önemli birçok taraf
-----	--	---

51- Onu yükselten (Allah'ın) hamdi ile mühürlenerek ... Öyle yükseklik ki (سَنِيَّةٌ), onun (manzumenin) ışığı (سَنَاهَا), gecenin karanlığını (الدُّجَى), aydınlatır (يَجْلُو)

57-	Allah'ın hamdi ile, ona mühür vurulur	Bulanık sular, onun ışığıyla, durulur
-----	---------------------------------------	---------------------------------------

52- Salât ve selâm ile sona ererek, seçtiği son peygambere...

58-	Salat ve selam olsun, seçilen son Nebi'ye	Gökten sel olup aksın, nice güzel hediye
-----	---	--

4.Fâsî ile Beykûnî Mukayesesi:

Bu manzûmeyi, onunla hemen hemen aynı asırda yaşayan ve bir benzeri olan Beykûniye ile kıyasladığımızda, Muhammed el-Fâsî'nin, hadis ıstılahlarını güzel bir tertip ve sıralama ile serdettiğini, Beykûnî'nin yaptığı gibi ıstılahları

bir biriyle ilgisi olmayan yerlerde zikretmediğini,¹¹⁸ Beykûnî'den daha fazla sayıda hadis ıstılahlarını ele alıp nazmettiğini görüyoruz. Mesela Beykûnî, ihtisar etme gayesiyle, hadis usulü terimlerinden muallak, şâhid, mechul, nâsih, mensûh, mütâbaat gibi ıstılahları ele almazken¹¹⁹ Turfe bu ıstılahları ele alıp nazmeder. Bu yönleriyle Beykûniye'nin fevkinde diyebileceğimiz bu eser, ne var ki, letâfet, belâgat ve şöhrat yönünden Beykûnî'nin dîn'undadır. Her iki manzûmenin de hadis usûlünü muhtasar olarak yeni başlayan talebelere bir kolaylık olması için kaleme alındığını göz önünde bulundurursak, "et-Turfe, daha çok, kuzey Afrika ülkelerinde, Beykûnî ise Şam ve Kûfe'de, birisi İslâm dünyasının doğusunda, diğeri de batısında, diğerinden daha çok şöhrat kazanmıştır" dememiz mümkündür.¹²⁰

5.Fâsî'nin "Turfetü't-Taraf" Manzûmesi Üzerine Yazılan Şerhler

Abdülhay Kettânî'nin *Fihrisü'l-fehâris*'te bu manzûme için "Fas'ta daima kullanılan bir eser. Fas ehli onun üzerine birçok hâşiyeler yazdı"¹²¹ dediği *Turfetü't-taraf* hakkında yapılan şerh ve hâşiyeler –tespit edebildiğimiz kadarıyla– şunlardır:

1- *Şerhu't-turfe fi nazmi elkâbi'l-hadîs*: Bu şerhin sahibi, müellif ile aynı aileden olan Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulkâdir b. Ali b. Yusuf el-Fâsî'dir (ö. 1116/1704). Ribât'ta "el-Hizânetü'l-âhmed"de 1373 kayıt numarasıyla, 111 ile 119 varakları arasında, yaklaşık 35 satırdan oluşan 17 sayfa halinde mahtuttur. Ayrıca Dr. Ahmed el-Yezîdî'nin danışmanlığında Senâ el-Yezîdî, bu

¹¹⁸ Mesela, yedinci beyitte merfû' ve maktû' hadisin tanımını yapmış, ancak aynı bağlamda zikredilmesi gereken mevkûf hadisi on beşinci beyite ertelemiştir. Yine aynı şekilde, aziz ve meşhur'u on ikinci beyitte zikretmiş, fakat aynı bağlamdaki garip hadisi on yedinci beyitte ele almıştır. Beykûnî'yi buna iten sebebin kafiye riayet etme düşüncesi olduğu açıktır.

¹¹⁹ Mehmet Bilen, "Ohinli Şeyh Alaaddin ve Hadis Usulüne Dair Manzumeleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2012), 103.

¹²⁰ Şımkâtî, *Ta'likû't-tehaf*, 3.

¹²¹ Muhammed Abdulhayy b. Abdulkarim, el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşîhât*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 1402/1982), 1/183.

şerhi makale haline getirmiş ve “Mecelletü Dâru’l-Hadîs el-Haseniyye” İlmî Araştırmalar Dergisi 343 ile 390 sayfaları arasında bu makaleyi şerh ile birlikte yayınlamıştır. Kettânî bu şerh için “meşhûr” ve “mütedâvel” ibarelerini kullanır. Üzerinde birçok hâşiyeler yapıldığını söyler.¹²²

2- *Şerhu’t-Turfe fî istilâhi’l-hadîs*: Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Hudaykî (ö. 1189/1775). Ziriklî *el-A’lâm*’da,¹²³ Sûsî *Sûs el-Âlime*’de,¹²⁴ Kettânî *Fihrisü’l-Fehâris*’te,¹²⁵ bu eserden bahsetmiştir.

3- *Ta’lîku’t-tehaf’alâ manzûmeti turfeti’t-taraf*: Muasır müelliflerden Ahmet b. Seyyidî Muhammed eş-Şinkîti tarafından kaleme alınan bu şerh, Ebu Âliye Fahreddin b. Zübeyr el-Mehasînin tahkiki ile önce Birleşik Arap Emirlikleri’nde (Acman) “Mektebetü’l-Furkan” Yayınevi tarafından 1999 yılında basılmıştır. Sonra Ürdün’de 2008 yılında “ed-Dâru’l-Eseriyye” tarafından yayınlanmıştır.

Sonuç:

Rivayet edilen haberlerden hangisinin makbûl, hangisinin merdûd olduğunu tespit etmek maksadıyla kurulan hadis usûlü ilminin temel esasları, Hz. Peygamber ve sahabe döneminde doğmuş, hicri ikinci ve üçüncü asırda gelişmiş, dördüncü asırda Râmhürmüzî’nin (ö. 360/971) “*el-Muhaddisü’l-fâsil*” eseriyle müstakil bir disiplin haline gelmiştir. Hâkim en-Nîsâbü’rî (ö. 405/1014), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve İbnü’s-Salâh (ö. 643/1245) ile iyice zenginleşmiştir.

Yedinci asrın ortalarında İbn Ferah el-İşbîlî’nin (ö. 699/1300) “*Garâmî Sahîh*” manzûmesi ile farklı bir boyut kazanan hadis usûlü, artık manzûm

¹²² Muhammed b. Ca’fer el-Kettânî, *er-Risâletü’l-müstatrafe li beyâni meşhûri kütübi’s-sünneti’l-müşerrefe*, thk. Muhammed Muntasır b. Muhammed Zemzemî (b.y.: Dâru’l-beşâiri’l-islâmiyye, 1421/2000), 217.

¹²³ Ziriklî, *el-A’lâm*, 6/15.

¹²⁴ Muhammed Muhtar b. Ali b. Ahmed es-Sûsî, *Sûs el-âlime* (Mağrib: ed-Dâru’l-Beydâ, 1404/1984), 193.

¹²⁵ Kettânî, *Fihrisü’l-fehâris*, 1/352.

olarak yazılmaya başlanmıştır. Giderek İslâm dünyasında hadis usûlü manzûmeleri artmış, çeşitli boyutlarda birçok manzûmeler yazılmıştır. Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî (ö.817/1415), Kemalüddin eş-Şümunnî (ö.821/1419), İbn Zekrî et-Tilimsânî (ö.899/1494), Radyüüddin el-Gazzî (ö.935/1529) ve İbn Fettûh el-Beykûnî (ö. 1080/1669) gibi âlimlerin manzûmeleri; Şihabüddin el-Hüveyyî (ö.693/1294), Zeynüddin el-İrâkî (ö.806/1404), Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî (ö.808/1406) ve Celalüddin es-Süyûtî (ö.911/1506) gibi âlimlerin *Elfiyye*'leri, hadis usûlü'nde yazılan belli başlı manzûm eserler arasında yer almıştır.

Ebû Hâmid Muhammed b. Yusuf el-Fâsî'nin (ö.1052/1642) elli iki beyitten oluşan *Turfetü't-Taraf* adlı manzûmesi, akademik muhtevası, edebî üslûbu, latif kâfiye yapısı, güzel tertibi, muhtasar hacmiyle, İslam ilim dünyasına, önemli bir katkı sağlamıştır. Hadis ıstılahlarını muhtasar olarak öğrenmek isteyen yeni talebeler için mutlaka okunup ezberlenmesi gereken, Hadis ilimlerinde uzmanlaşmak isteyenler için ise "kaçınılması mümkün olmayan" bir eserdir.

Bu eserin Türkçe'ye tercüme edilip tahlil edilmesi, ilim dünyasına bir zenginlik kattığı gibi 7+7=14'lü hece yapısıyla Hadis Usulünde yeni bir "Türkçe Manzume" inşa edilmesi açısından da önemli bir çalışmadır.

Kaynakça

- Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî. *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*. thk. İbrahim Hamdi el-Medenî v.dğr. Medine: Mektebetü'l-ilmîyye, ts.
- Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî. *el-Müttefik ve'l-müfterik*. thk. Muhammed Sâdık. Dimeşk: Dâru'l-Kâdirî, 1417/1997.
- Berşensî, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Abdulhâlık b. Sinan. *el-Mevridü'l-asfâ fî 'ulûmi hadîsi'l-Mustafa*. (Mahtut). Berlin 2/11 Spr. 1047.

- Bilen, Mehmet. "Ohinli Şeyh Alauddin ve Hadis Usulüne Dair Manzumesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2012), 87-107.
- Dernîka, Muhammed Ahmed. *Mu'cemü a'lâmi şu'arâi medhi'n-nebî*. b.y. Dâru mektebeti'l-hilâl, ts.
- Ebu Şehbe Muhammed b. Muhammed b. Süveylim. *el-Vasît fî ulûmi mustalahi'l-hadîs*. b.y.: Daru'l-fikri'l-arabi, ts.
- Ehdel, Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul. *el-Menhelü'r-revî 'alâ manzûmeti'l-Mecdi'l-lugavi*. thk. Harun b. Abdurrahman el-Cezâirî. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1427/2007.
- Ensârî, Zekeriyya b. Muhammed b. Zekeriyya el-Ensârî. *Fethu'l-Bâkî bi şerhi Elfıyeti'l-İrâkî*. thk. Abdullatif Hemîm & Mahir el-Fahl. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1422/2002.
- Etyûbî, Muhammed b. Şeyh Ali b. Adem el-Etyûbî. *İs'âfu zevi'l-vatar bi şerhi nazmi'd-dürer*. Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1436/2014.
- Fâsî, Ebu Hâmid Muhammed el-Arbî b. Yusuf. *Mir'âtü'l-mehâsin min ahhârî's-şeyh Ebi'l-Mehâsin*. thk. Hamza b. Ali el-Kettânî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.
- Hattâbî, Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed. *Me'âlimü's-sünen*. Halep: Matbaatü'l-ilmiyye, 1350/1932.
- İrâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdurrahim b. Hüseyin. *et-Tefsîr ve't-tezkira*. thk. Abdullatif el-Hemîm. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1422/2002.
- İbn Cemâa, Ebu Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâa. *el-Menhelü'r-revî fî muhtasari 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*. thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan. Dimaşk: Dâru'lfikir, 1406/1985.
- İbn Dakîkî'l-İd, Ebü'l-Feth Takıyyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî. *el-İktirâh fî beyânî'l-istilâh*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar şerhu Nuhbeti'l-fiker*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1401/1989.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tağlîku't-ta'lik*. thk. Saîd Abdurrahman Musa Kazakî. Beyrut: El-Mektebü'l-İslâmî, 1405/1984.
- İbn Hibban, Ebu Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed. *es-Sahîh*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1419/1998.
- İbn Huzeyme, Ebu Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme. *es-Sahîh*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebü'l-islam, ts.
- İbn Mülakkın, Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed. *el-Mukni' fî 'ulûmi'l-hadîs*. thk. Abdullah b. Yusuf el-Cüdey'. Suudi Arabistan: Dâru fevvâz, 1413/1992.
- İbnü Abdi'l-Berr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdi'l-Berr. *Câmi'u beyâni'l-ilim ve fazlih*. thk. Ebu'l-eşbâl ez-Züheyrî. Suudi Arabistan: Dâru ibni'l-cevzî, 1414/1994.
- İbnü Abdi'l-Berr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdi'l-Berr. *et-Temhîd limâ fî'l-Muvattai mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî. Mağrib: Vezâratü umûmi'l-evkâf ve's-şu'ûni'l-islâmiyye, 1387/1967.
- İbnü'l-Esr el-Cezerî, Mecdüddin el-Mübârek b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî v.dğr. Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmiyye, 1399/1979.
- İbnü's-Salâh, Ebu Amr Takıyyüddin Osman b. Abdurrahman. *Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadîs, Mukaddime*. thk. Nurettin İtr. Beyrut: Dâru'l-fikir, 1406/1986.
- Kâdirî, Muhammed b. Tayyib. *Neşrü'l-mesâni li ehli'l-karni'l-hâdiye aşara ve's-sânî*. thk. Muhamed el-Hiccî & Ahmed Tefvîk. Ribat: Mektebetü't-Tâlib, 1402/1982.
- Kâfiyecî, Muhammed b. Süleyman. *el-Muhtasar fî 'ilmi'l-eser*. thk. Ali Zevîn. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1407/1986.
- Karacabey, Sâlih. "Hattâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/489-491. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir. *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Mısır: el-Matbaatül-kübrâ el-emîriyye, 7. Basım, 1323/1905,
- Kazvînî, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya. *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. b.y.: Dâru'l-fikr, 1399/1979.
- Kazvînî, Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvînî. *Meşîhatü'l-Kazvînî*. thk. Dr. Âmir Hasan Sabri. b.y.: Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1425/2005.
- Kehhâle, Ömer b. Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrut: Mektebetü'l-müsennâ, ts.
- Kelebâzî, Ebu Bekir Muhammed b. Ebî İshâk b. İbrahim b. Yakub el-Kelebâzî. *Bahru'l-fevâid (Meâni'l-ahbâr)*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1420/1999.
- Kettânî, Muhammed Abdulhayy b. Abdulkerim. *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşîhât*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 1402/1982.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *er-Risâletü'l-müstatrafe li beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrafe*. thk. Muhammed Muntasır b. Muhammed Zemzemî. b.y.: Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1421/2000.
- Kutlay, Halil İbrahim. *Hadiste sened tenkidi*. İstanbul: Elif Yayınları, 1436/2015.
- Küçük, Râşid. "İsnâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/154-159. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Minyâvî, Ebu Münzir Mahmud b. Muhammed. *Şerhu'l-mûkaza li'z-Zehebî*. Mısır: el-Mektebetü's-şâmile, 1432/2010.
- Muhibbî, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbüddin. *Hülâsatü'l-eser fi a'yânî'l-karni'l-hâdiye aşar*. b.y.: Dâru Sâdır, ts.
- Mübârekfûrî, Ebu Hasan Ubeydullah b. Muhammed. *Mir'âtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtü'l-mesâbih*. Hindistan: İdâretü'l-buhûsi'l-ilmiyye, 3. Basım, 1404/1983.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adli ani'l-adli ilâ rasûlillah*. thk. Muhammed Fuad Abdalbaki. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabi, ts.

- Nevevî, Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref en-Nevevî. *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*. thk. Muhammed Osman el-Haşat. Beyrut: Dâru'l-kitabi'l-arabi, 1405/1984.
- Nevevî, Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref en-Nevevî. *el-Minhâc şerhu Sahih-i Müslim b. Haccâc*. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 2. Basım, 1392/1972.
- Özel, Ahmet. "Ebû'l-Mehâsin el-Fâsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/337. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özkuyumcu, Nadir. "Tıtvân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/122-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman. *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye fî ilmi'r-rivâye*. thk. Ebu Âiş Abdülmün'im İbrahim. b.y.: Mektebetü evlâdi's-şeyh li't-türâs, 1421/2001.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman. *el-Kavlü'l-bedî' fî's-salâti 'ale'l-habîbi's-şefî'*. b.y.: Dâru'r-reyhân li't-türâs, ts.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman. *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*. thk. Ali Hüseyin Ali. Mısır: Mektebetü's-sünne, 1424/2003.
- Sibâî, Mustafa. *es-Sünne ve mekânâtühâ fî't-teşrî'i'l-İslâmî*. Riyad: Dâru'l-verrâk, 1419/1997.
- Siracüddin, Abdullah, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs*. Haleb: Dâru'l-fellâh, ts.
- Sûsî, Muhammed Muhtar b. Ali b. Ahmed. *Sûs el-âlime*. Mağrib: ed-Dâru'l-Beydâ, 1404/1984.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Elfiyye*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. b.y.: Mektebetü'l-ilmiyye, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi takrîbi'n-Nevevî*. thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyabî. b.y.: Daru Taybe, ts.
- Şâfiî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris. *el-Müsned*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1400/1980.

- Şensoy, Sedat. “Şınkîfî, Ahmet Emin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/171-172. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Şınkîfî, Ahmed b. Seyyidî Muhammed. *Ta’likû’t-tehaf alâ manzûmeti Turfeti’t-taraf fi mustalahi men selef*. thk. Ebü’l-Âliye el-Mehassî. Acman: Mektebetü’l-Furkan, 1419/1999.
- Tahhan, Mahmud b. Ahmed b. Mahmud. *Teysîrû mustalahi’l-hadîs*. b.y.: Mektebetü’l-me’ârif, ts.
- Tankuş, Emine. *Müsel sel Hadis*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd, Süleyman b. Davud b. Cârûd. *el-Müsned*. thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî, Mısır: Daru Hecr, 1419/1999.
- Tîbî, Şerefüddin Hüseyin b. Muhammed. *el-Hülâsa fi ma’rifeti’l-hadîs*. b.y.: el-Mektebetü’l-islâmiyye, 1430/2008.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’ruf. Beyrut: Daru’l-garbi’l-islâmî, 1419/1998.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ. *el-İlelü’s-sağîr*. thk. Ahmet Muhammed Şâkir. Beyrut: Daru İhyai’t-türâsi’l-arabî, ts.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüşdü. “Recez”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/509. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Useymîn, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed. *Şerhu’l-manzûmeti’l-Beykûniyye fi mustalahi’l-hadîs*. thk. Fehd b. Nâsır b. İbrahim Süleyman. b.y.: Dâru’s-süreyyâ li’n-neşr, 1423/2003.
- Yücel, Ahmet. “Avâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/105. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Mûkaza fi ilmi mustalahi’l-hadîs*. thk. Abdulfettah Ebu Gudde. Haleb: Mektebü’l-matbûâtî’l-islâmiyye, 2. Basım, 1412/1991.
- Zirikî, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed. *el-A’lâm*. b.y. Dâru’l-ilim li’l-melâyîn, 15. Basım, 1422/2002.

Ek: Turfetü't-Taraf Manzum Tercümesi

Turfetü't-Taraf Manzum Tercümesi

Muhammed b. Yusuf el-Fâsî

Tercüme: Fehmi Çiçek

Mukaddime:

- 1-Hamd olsun, en güzel söz, Kur'an'ı indirene
Yanan kaplari, rahmet suyuyla dindirene
2-Kesilmesin, ebeden ebed, Salât ve Selâm
Sayısınca, dillerden çıkan her harf, her kelâm
3-Allah'ın bol ikrâmı, Nebî'ye sel sel aksın,
Âl ve Ashâb'a da. Gönülleri aşkla yaksın.
4-Mevlâ, Sika râviyi, nimetlerde yüzdürsün,
Güvenle nakledenin, hep yüzünü güldürsün.
5-Teşvik etti beni, bu sanata, bazı eşrâf
Her ıstılah bir inci, sanki mercan her taraf
6-Talebe icabette, ben, kusur işlemedim
Hayır taleb edene, "malım yok, az" demedim.
7-Manzûme'de gâyet, tek, tek Hadis ıstılahı,
Umûdum yalnız, dünya ve âhiret felâhı.
8-İsterim tek Allah'tan, yalnız O'ndan, hidâyet
Ulaştırsın doğruya, dâim bilâ nihâyet.

Metin:

- 9-Metin ki, ıstılahta, nakledilen bir sözdür,
Sözlükte, kuvvet, şiddet, bir şeyin aslı, özdür.

Sened:

- 10-Söze ulaşan zincir, ıstılah ismi "Sened",
"Fülânün sened" demek: Güvenilir, mu'temed.

Sahih Hadis:

- 11-Senedi muttasıldır, râvi zabtı tam, kâmil,
Şâz değil, hiç illet yok, râvi ilmiyle âmil.

Hasen Hadis:

- 12-Sahih hadisin hemen her şartı, var hasen'de
Makbuldür, "Zabt tam değil, biraz hafif" desen de.

Zayıf Hadis:

13-Zayıf hadiste, sıhhat, hasen şartları düşer,

Ya biri, ya ikisi veyahut üçer beşer.

14-Ya zabt'ta bir kusur var, ya da senedi kopuk,

Ya bir illet var, şâzdır, veya adâlet bozuk.

Mütevâtir Hadis:

15-Mütevâtir hadiste, nakleder çok, çok aded,

Sayıda sınır yoktur; doğru, kesin, mu'temed.

Haber-i Vahid:

16-Mütevâtir olmayan nakil, haber-i vâhid

Sahih'se eğer, tasdik gücüne, herkes şâhid

Meşhur Hadis:

17-Her tabakada en az üç râvi varsa; meşhûr

"Bu hadis şanlıdır" der, muhaddis ehl-i cumhur

Aziz ve Garib Hadis

18-Her tabakada iki râvi var, hadis aziz

Tek râvi varsa eğer, "Garib" diyen de biziz

Merfu Hadis:

19-Sened ulaşmışsa en değerli peygambere

"Merfû, yüce" deriz biz, bu kıymetli habere

Müsned Hadis:

20-Râviler birleşikse, hep beraber Ahmed'e

Müsned hadis diyoruz, bu muttasıl senede

Mevkuf Hadis:

21-Sahabî senedde son durak, hadis mevkuftur

Muttasıl veya kopuk; ne güzel bir lütuftur

Muttasıl Hadis:

22-Merfû hadise denir, muttasıl veya mevsûl

Kopuk değilse sened; ismini verir usûl.

Maktû Hadis:

23-Senedin en sonunda, tâbiîn, der bir haber,

"Maktu hadis" ismini alır, işte bu eser.

Âli ve Nâzil İsnad:

24-Râvi sayısı azsa, yakındır elbet menzil,

Az olan sened âlî, çok olan sened nâzil

Müselsel Hadis:

25-Bir fiil yaptı, bir söz, beşerin efendisi

Her râvi, aynı şeyle, nakletti bu hadisi

26-İşte böyle rivayet, ıstılahta müselsel

Aksın her bir râviye, rahmet ırmağı, sel sel

Mühmel Hadis

27-Râvi, iki hocası var, aynı isimleri

Gel ayır bir birinden, bu farklı cisimleri

Muallak Hadis:

28-Sened başında düşer, bir veya birkaç râvi

İsterse hepsi düşsün, muallak der Nevevî

Mürsel Hadis:

29-Tâbiû düşürür, bir sahabî, hadis Mürsel

Ulema çok dikkatli, her an, âhir ve evvel

Munkatı Hadis:

30-Senedde tek bir râvi kopar, hadis munkatı

İki tarafta değil, farklı yer, çatlar çatı

Mudal Hadis:

31-Mu'dal hadiste iki râvi, düşer peş peşe

İstılahları bilmek, neşe üstüne neşe.

Tedlîs-i Hafî ve Mürsel-i Hafî

32- Görüştüğü hocadan rivayet, aynı izler

Duymadığı haberi, nakleder, kasten gizler

33- Hadis ıstılahında, işte bu gizli tedlîs,

Hükmü mekruhtur bunun, sevinir kıs kıs îblîs.

Muttasıl Ziyade:

34-Bir râvi ekle, çıkar, yine sened muttasıl

Muttasıl ziyadedir, yoksa eğer bir fasıl

Ziyadetü's-Sika ve Şâz

35-Sika'nın ziyadesi, etmezse muhalefet

Daha sika râviye, makbul, sanki ziyafet.

36-Muhalif ise eğer, daha sika râviye

Şâz rivayet olur bu, düşer elbet seviye

Mütâbi

37-Bir hadisi, başkası, alır aynı hocadan

Aynı yere ulaşır, girip aynı bacadan

38-Mutabi denir buna, var tam iştirak, uyum

Hadise kuvvet verir, diye, aldım bir duyum.

Şâhid:

39-İki hadis: Lafızlar farklı, mana bir, vâhid

İki farklı seneddir, ki bir birine şâhid

Müfred:

40-Mütabi' ve şâhid yok, kaldı hadis mücerred

Desteksiz bu senedin, ıstılah ismi müfred

Mevzu:

41-Verir ise bir kimse, hilaf-ı vâki beyan

Yalan denilir buna, ne kötü bir cereyan!

42-Yapınca râvi bunu kasten, hadis mevzudur

Reddi, mutlak vâciptir. Son karar işte budur

Metruk:

43-Yalan söylersen eğer, rivayetin alınmaz

Bu fen'de "metruk" denir, sana, kimse inanmaz

Münker:

44-Râvi fâsık ve gâfil ise, bu hadis münker

Fâhiş hata yükünü, hangi terazi çeker?

Muallle:

45-Hadis zahirde selim, illet yok sanar millet

Lakin, en derin ilmi olan, görür bir illet

Muzdarip:

46-İki sahih hadis var, sağlam aynı kuvvette

Muhalif bir birine, ya metin ya senette

47-Tercih te yoksa eğer, birini diğerine

Muzdarib oldu hadis, bak derinden derine

Müdre:

48-Müdre hadiste râvi, bir söz katar metine

Hüküm için bakılır, kalpteki niyetine

Muhkem:

49-Bak bir hadise. Yoksa eğer hiçbir muârız
Buna muhkem denilir. Büyük ibret umarız.

Muhtelefü'l-Hadis:

50-İki makbul hadis: Bir birine zıt zâhirde
İsmine "muhtelef" de, yüzlerini çevir de

Nâsîh ve Mensûh:

51-Cem edilmezse eğer, iki sahih zıt haber
Son haber nâsîh, önce geleni iptal eder

Garîbu'l-Hadis:

52-Bazı lafızlar, mana kapalı, lügat lazım,
Garibü'l-hadis'tir bu, okumak alın yazım.

Müşkilü'l-Hadis:

53-Hadiste lafız açık, lakin mana kapalı
Müşkil'i tevil eder, ancak, güzel kafalı

Musahhaf ve Muharraf:

54-Lafızlarda bir nokta değişir, ismi Tashîf
Harfin şekli değişir, denilir buna Tahrîf

Mübhem:

55-Sened veya metinde, "fûlân" der, isim vermez
Mübhem olur bu hadis, yapanı kimse yermes

HATİME

56-İşte bitti manzume, ismi Turfetü't-araf
Aldı ıstıhlardan, önemli birçok taraf
57-Allah'ın hamdi ile, ona mühür vurulur
Bulanık sular, onun ışığıyla, durulur
58-Salat ve selam olsun, seçilen son Nebi'ye
Gökten sel olup aksın, nice güzel hediye

*The Analysis of the Mandhumah named Turfah at Taraf From The Perspective of the
Methodology of Hadith Sciences and Its Translation into Turkish as A Poetic Work*
